

F-m 46

27

2

A BIHARVÁRMEGYEI ÉS NAGYVÁRADI
RÉGÉSZETI ÉS TÖRTÉNELMI EGYLET

1896/97-IKI

284/27 felken

ÉVKÖNYVE.

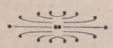
A VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTETTE

DR. KARÁCSONYI JÁNOS

EGYLETI TITKÁR.

TÖBB BIHARMEGYEI LELET RAJZAIVAL.

NAGYVÁRAD, 1897.

KIADJA A BIHARVÁRMEGYEI ÉS NAGYVÁRADI RÉGÉSZETI
ÉS TÖRTÉNELMI EGYLET.

901 / 1953.

SÓLYOMKŐ ELSŐ URAI.

(Felolvasatott az egylet 1894—5-iki közgyűlésén.)

Ha valaki az országos történettel vagy a Biharral szomszédos megyék multjával foglalkozik, lehetetlen, hogy egyik-másik hatalmas, biharmegyei család szemébe ne ötljék, s kénytelen annak multját legalább nagyjából figyelemmel kísérni. Mert bármily nagyok Biharmegye harai, egyes családjainak tevékenysége, összeköttetései túlterjedtek azokon, s hatást gyakoroltak a szomszéd megyék, sőt gyakran az egész ország sorsára. Így kellett nekem is figyelmemet egyik-másik biharmegyei nagy család tagjaira fordítanom, s a mit egyik ilyen családról tudok, itt — azt hiszem — a leghivatottabb helyen, szívesen előadom. Teljes családtörténetet — sajnos — nem szőhetek, mert erre mégis az kellene, hogy az illető különösen is foglalkozzék Biharmegye multjával, nekem pedig ahhoz sem időm, sem alkalmam nem volt. De azért talán még sem leszek érdektelen. Hiszen, ha e családok története megragadja a figyelmét annak, a ki e megyében félig-meddig idegen, azt kellene legalább is remélnem, hogy még inkább felkelti érdeklődését azoknak, kik közös hazánknak e szép részét, e miniatúr-kiadását szülőföldjüknék mondhatják.

Szólok tehát Biharmegye egyik hatalmas családjáról: a Geregye nemzetség bihari ágáról.

Nagy Lajos királyunk kora előtt a vezetéknevek nem voltak szokásban. A XII—XIII. századbeli emberek, hogy mégis megkülönböztethessék a sok Pétert, Pált, Miklóst, Mihályt stb. egymástól, kiválasztották s megjegyezték maguknak a vérségi összeköttetésben álló csa-

ládok legkiválóbb, valami hősi tettéről, vagy szembetűnő tulajdonságáról nevezetes tagját, s a többit mind annak a kiváló férfinak pl. Pázmánynak, Barsának, Gútkelednek stb. rokonságából, nemzetségéből valónak nevezték, Az ilyen nemzetségnevét tehát gyűjtőneve volt 5—6 vagy több rokonsaládnak. Egy ilyen Geregye nevű nemzetség tagjai voltak azok is, kikről e helyütt szólni óhajtunk.

IV. Béla királyunk egyik híres országbirája Pál s hirhedt fiai az ország sorsát intézték egykoron, s a magyar történetírás ekkorig családi összeköttetésüket, s ha nem is családi, legalább másikat, megkülönböztető nevüket, nemzetségüket nem bírta kitalálni. Pauler Gyula nem régiben a Beicz nemzetség hajtásának vélte ugyan s e néven szerepelteti őket, de véleményének alapja ingatag, sőt — ma már mondhatjuk — határozott tévedés.

Előfordul ugyanis egy 1264-iki oklevélben «Nicolaus filius Pauli de genere Beych» nevű főúr s éppen ekkor kapja Hricsó várát.¹ Ha ezen Pál fia Miklós egy személy lett volna Pál országbíró Miklós fiával, akkor tisztára el lenne döntve Pál országbírónak és egész családjának vérségi hovátartozása. Csakhogy Pál országbírót okleveleink, rendesen «Comes»-nek írják, holott Hricsó 1264—78. urának Beicz Miklósnak atyját egyszer sem nevezik annak.² Továbbá, mikor Beicz Miklós Hricsót kapja, Pál országbíró még él,³ tehát a király vagy inkább neki adta volna e várat, mint fiának, vagy legalább is megemlékezett volna az ő érdemeiről, s azokért, nem pedig Farkas székesfehérvári prépostnak érdemeiért ajándékozta volna a várat az ő fiának.⁴ De, a mi legfőbb, Pál országbíró fiai s köztük Miklós is 1277-ben, vagy legalább is 1278. elején lázadásuk miatt részint életükkel, részint vagyonuk

¹ Wenzel: Árpád k. Okm. III. 118.

² V. ö. Wenzel: i. m. III. 118, VIII. 343. IV. 9, 173. és a Pál országbíróra vonatkozó, alább idézendő leveleket.

³ Wenzel i. m. VIII. 120.

⁴ U. o. III. 118.

elvesztésével lakoltak, holott Beicz Pál fia Miklós 1278. december elejéig szépen bennült Hricsó vára birtokában s azt ekkor minden akadály nélkül eladhatta.¹

Megdőlven az alap, melynél fogva Pál országbirót és fiait a Beicz nemzetséghez sorozták, másfelé kell kutatnunk ezek nemzetségét. Pál országbiró birtokainak kutatásánál akadtam rá, hogy őt 1255-ben a Geregye nembeli Barnabás (Geregye fia) rokonának (cognatus) nevezi. Mivel pedig 6 olyan faluban, melyek utóbb mind a Geregye nemzetség törzsökös jószágaiként tűnnek föl, mind a kettőjüknek ősi javaik voltak,² mindjárt kezdetben nyilvánvalónak tartottam, hogy e két férfiú fiágon volt rokon s így Pál országbiró a Geregye nemzetségnek tagja volt. Egész kétségtelenné teszi ezt a következő adat. Pál országbirónak tudvalevőleg volt egy hirhedt fia, kit Gregen-nek vagy Geregen-nek irnak az oklevelek. (Szabó és Pauler szerint ma Görgénynek volna kiejtendő a neve, de én inkább a Geregye kiejtést tartom hihetőbbnek) s a kit 1278. elején lázadás és rablás miatt IV. László lefejeztetett. 24 hosszú esztendő mulva Egervári Kálmér panaszt tesz László (Venczel) király előtt, hogy némelyek őt «Geregen» kártételei és gonoszságai miatt üldözik. László király tehát a nádornak és az ország egyéb biráinak megparancsolja, hogy Kálmért ellenségeivel szemben védelmükbe fogadják, annál is inkább, mert hiszen «Geregen» *halála által* már eleget tett az okozott károkért.³ Ez Egervári Kálmér kétségtelenül a Geregye nemzetségből sarjadzott ki. Ha tehát a Geregen-től okozott károk megtérítését e Kálméron követelték, annak nem lehet egyéb oka, mint hogy Geregen is s ekként az ő egész családja is a Geregye nemzetséghez tartozott.

Áttérhetünk már most a Geregye nemzetség bihari ágának ismertetésére.

¹ V. ö. Wenzel i. m. IV. 98, 173, 196; XII. 251, 434. és IV. 173.

² Wenzel i. m. XI. 423.

³ Anjoukori Okm. I. 29.

A Geregye nemzetség eredetileg dunántúli, annak is egész nyugati részén, Vasvár és Zala-Egerszeg közt lakó vérség volt. Birtokai a mai Egervár mellett elfolyó Sárpatok mellett estek. De korán, még a tatárjárás előtt átszármaztak Biharmegyébe. Mint más dunántúli nemzetség, pl. a Gútkeledek, Csákok, ők is itt Biharban, a hol még több ajándékozni való földje volt a királynak, mint Dunántúl, kapták szolgálataik jutalmát, persze akkori szokás szerint ingatlanban. Nevezetesen a szentjobbi monostorral szemben, a Berettyó balpartján Micskét, Poklosteleket, Vámos-Lázt, Sánczit és Dénesdet adta nekik a király. Ezek közül a három első ma is megvan. Sánczi ma puszta, Dénesdnek — tudtommal — még a neve is feledésbe ment.

E birtokokat bámulatosan megszorította IV. Béla korában a Geregye nemzetség legérdemesebb tagja: Écs fia Pál országbíró.¹

E derék férfiú IV. Béla mellett Dalmáciában kezdé hadi pályáját. Mint fiatal vitéz 1224-ben egy hűtelen Buisen nevű lovagot párbajra hívott s Spalato mellett egy szigeten egy magában vívott meg vele oly szerencsésen, hogy ellenfelét elfogta. Azután IV. Béla többi vitézeivel együtt Buisen testvére Domald ellen fordult és őt, midőn a tatároknak megvíthatatlan klisszai várból menekülni akart, szintén elfogta s nem bocsátotta előbb szabadon, míg 12 fogoly nemes árán ki nem váltotta magát. — Két évvel később 1226-ban urával IV. Bélával Erdélybe került. 1229. őszén részt vett a halicsi hadjáratban, s majd azon orosz csapatot mely a királyfi seregét titkon akarta megtámadni, akadályozta meg szándéka kivitelében, majd pedig egy gyalog orosz sere-

¹ Irják Eachy és Sech fiának is, de, mivel ezen névalakok mind csak későbbi másolatokban fordulnak elő, tartom magam egy 1271-i eredeti oklevélhez, a melyben világosan „Ech“ vagyis Écs olvasható. Zichy Okm. I. 27. V. ö. Kubinyi: Árpádkori Oklevelek. 14, 1. Az Écs vagy Écsi név a Geregye nemzetségben később is előfordul, V. ö. Anjoukori Okm. I. 29.

get támadott meg s azt, noha nemesvérü paripáját megölték alatta, élte veszélyeztetésével megfutamította,¹ Nagyon természetes tehát, hogy IV. Béla, mihelyt trónra került, megjutalmazta hű vitézét. Az eddig előadottak tán kevésbé, de a jutalom már nagyon közéről érinti Bihar-megyét, mert az nem volt más, mint a mai Váradtól keletre eső Kis-Jenő, Szakadát és Kis-Ujfalú helységek határa. E terület az előtt is kézzől-kézre járó birtok volt. 1204 előtt birta Jób esztergomi érsek, aztán pedig Mike, a kit Szakállas névvel különböztettek meg kortársai s a ki 1212—1215-ig és 1219—23-ig, tehát 6 évig főispánja volt Bihar-megyének.² Már ez maga is mutatja mennyire kedves embere volt Szakállas Mike II. Endre királynak, mert hiszen abban az időben ilyen nagy jövedelmű főispáni állást 6 évig birni, volt olyan ritkaság, mint ma 10 évig a miniszteri széken ülni.

De ha szerette Szakállas Mikét az öreg király, annál jobban haragudott rá a kis király, IV. Béla, s alig, hogy II. Endre (1235 szept. 21.) hirtelen elhunyt, rögtön felségsértésről, a királyi kincsek elsikkasztásáról stb. vádoltatott, s jószágát vesztvé, csupán életét mentve futott ki az országból.

Az így uratlanul maradt Jenő birtokot adta tehát IV. Béla kedvelt hívének, Écs fia Pálnak. Tetézte még kegyességét azzal, hogy azt mindjárt a következő évben, 1236-ban a birtokviszonyok rendezésére alakított 8 tagú bizottság által elkülöníttette a vár, a királyi udvarnokok és népek földeitől s ekként annak tulajdonjogát számára biztosította. A nyolcz tagú bizottság tagjai voltak: Lőrincz főispán, Gyapolfia Apa, Ádám és Péter, Pata fiai, Gyapol, Iván, Keserői Péter és Panaszi István s ezek a véghezvitt elkülönítésről hivatalos, a nemzeti muzeumban ma is meglevő bizonyítványt állítottak. E bizonyítványban oly világosan feljegyzik Jenő akkori határ-

¹ Wenzel i. m. VII. 282—3,

² U. o. XI. 115, 156. Századok 1874. 326—7.

pontjait, hogy azokra jórészt ma is rá lehet ismerni. Kezdődött a határ Jenőtől északnyugatra Özli mezejénél (Euzlu mezéé) s innen $\frac{2}{3}$ részben folyton déli irányban haladt. A hegytől kezdve a Körözsig mindenütt szomszédos volt Jenő Száldobágygyal. Elkülönítő határpont volt négy: Özli mezeje, Somkerek, Hosszúaszó (vagyis a mai Kis-Ujfalu, melyet az oláhok máig Hosszúaszónak hívnak) és Kövesmező. Mindenütt a fákon tett bevágások mutatták a határt. A Körözsön átmenve határos lett Jenő Fugyival. Itt a Körözstől Keselyüs nevű helyig, onnan a nagy útig, a nagy utat metszve, a Medes (Medust) nevű patakig, azon átmenve a jenei halastóig, majd a kigyiki patakig s végre ezen is keresztül vonulva Szegényaszóig húzódott a határ. Itt aztán elmaradt Fugyi határa és szomszédos lett Jenő Zaránd (Zaram) faluval. Itt kelet felé fordult s erdős, dombos vidéken vonult át a határ. Földhányások meg a fákon tett bevágások voltak az elkülönítő jelek. Egyes határpontokul fölemlitik Ligetet, Nyárszadot, Kőkérkutát (Kukerkuta) és Csajkakizdet. Ettől kezdve határos lett a bihari vár Csajka, közönségesen pedig Avas (= tilos) nevű erdejével, s mikor azt elhagyta, a dombokról leszállt Ihó- vagy Izsóligetéhez. Ettől kezdve aztán magánosok birtokaival lőn szomszédos Jenő, ezzel pedig nem törődött a vár földeire ügyelő bizottság.¹ De már a Zaránd és Jenő közt leirt határjelekből, s az alábbiakból kitűnik, hogy a mint Telegd és Szabolcs felé huzódott a jenei határ, a mai Szakadát helység területét is magában foglalta.

Az ekként biharmegyei nagybirtokossá vált Écs fia Pál IV. Béla idejében gyorsan haladt fölfelé a méltóságok fokozatán, A király először az ország nyugati határára való felügyelettel bizta meg őt s mint ilyen az osztrákoktól két várat: Borostyánkőt és Landzsért (Peristain et Landig) visszafoglalt, s a Muraközt az el-

¹ Kubinyi: Árpádkori oklevelek 14. Ez oklevélről függ a legrégibb biharmegyei pecsét, Pata fia Péteré.

árasztástól megmentette. A tatárjárás idején még inkább kitüntette magát, mert bár a sajóparti csatában nem vett részt, megmaradt csapatával a Duna balpartjához sietett, s ott a tatárok átkelését addig késleltette, míg a lakosság menekülni tudott.

Fontosabb reánk nézve azon tette, hogy a tatárjárás után ő volt az első, a ki e vidékre jött s itt a megmaradt csekély népet összeszedte, a rablókat kiirtotta, majd innen Désre és Tordára menvén a sóbányákat újra megnyitotta. Ő volt tehát Biharmegyének ujjászervezője s így méltán megérdemelte, hogy újra itt nyerjen jutalmat. Előbb azonban még egy nagy veszedelmen kellett keresztül esnie. 1246 nyarán ő is ott volt a német-ujhelyi nagy csatában, melyben az utolsó Babenberg elesett, s itt fogságba esett. Mivel pedig IV. Bélának nem volt pénze, hogy őt kiváltsa, maga-magának kellett magát kiváltania s ezer márkát (mai értékben körülbelül 15 ezer forintot) fizetett magáért és 7 más vele fogságba jutott nemesért¹

Alig hogy kiszabadult, elhalmozta őt IV. Béla jótéményekkel. Megtette őt udvarbirájának (később ország-bíró) 1248-ban zalamegyei főispánnak, 1249 jan. 21-én már ki volt állítva az adománylevelével, a mely szerint a király az ő biharmegyei birtokait tetemesen megszaportá. Nevezetesen neki adta a Sebes-Körözs mellett eső Okány, Zsadány, Kér és Bölcsi nevű falvakat, a Középső-(vagyis Fekete) Körözs mellett Barokot, itt Várad közepében Hévjót (a mai Hájót) és Zarándot; Bánfi-Hunyad körül pedig, melynek vidéke akkoriban Biharmegyéhez tartozott, Föld, Bikal és Almás nevű helységeket, azonkívül Krasznamegyének Biharral határos részében 3 nevezetes községet: Zoványt, Nagyfalut és Valkót, végül a Szolnok-megyében eső Kaszavárát 2 hozzátartozó helységgel együtt.²

¹ Wenzel i. m. VII. 283—4.

² U. o. 284.

Hat évvel később megint szaporítja Pál országbíró biharmegyei jószágait; a vasvári káptalan előtt ugy egyezik meg unokaöccsével Geregye fia Barnabással, hogy ő átadja Barnabásnak dunántuli összes birtokait, ennek fejébeu pedig megkapja azon micskei, poklostelki lázi, dénesi és sánczi-i részeket, melyeket addig Barnabás birt.¹

Hogy miért igyekezett Écs fia Pál ősi javainak árán is biharmegyei birtokokat szerezni, azt megtudjuk a Telegdi hirneves családnak 1257-ben ellene indított peréből. Telegdi Pongrácz két fia László és Tamás ez évben azzal vádolták a király előtt Pál volt országbíró, hogy az ő földeikből nagyon sokat erőszakosan elfoglalt. IV. Béla márcz. 21-én arra ítélte Pált, hogy Szent-György nyolczadán két fiával Miklóssal és Istvánnal Váradra menjen s ott Szent-László sirjánál kezét a szent evangeliumokra tévén, esküdjék meg, hogy az eskü másodnapján a helyszínére megy s az elfoglalt földeket visszaadja Pongrácz fiainak.

Pál a királyi ítéletben kénytelen volt megnyugodni s mivel a király Bélus nevű hiv emberét megbizta, járjon utána, végrehajtják-e ítéletét? kénytelen volt azt foganatosítani is. Május 1-én megjelent tehát a váradi székesegyházban, letette az esküt, május 2-án Bélussal a király emberével s Andornakkal, az őrkanonokkal együtt kiment a vitás helyekre, visszaadta az elfoglalt területeket s visszatérve ő maga mondotta el az ő birtokait a Telegdiekétől elválasztó határjeleket.

Az első határpont volt a Telegdtől, illetőleg Telkesdtől délre eső Kismeződ a Derges (Serges?) patak mellett. De innen nem északra vonult a határ, mint Pál országbíró szerette volna, hanem nyugatnak és Felsőtető, Magashalom és Olnozó völgy nevű helyek mellett Kigyikre húzódott. Csak itt fordult aztán északra és ment keresztül a szakadáti mezőn az Erdélybe vezető, nagy

¹ U. o. VII. 413.

országutig. Most is mindenütt a tölgy és nyárfákon ejtett vágások, itt-ott, mint pl. az országút mellett, földhányások mutatták a határt. Az országuttól aztán megint északi irányban a Sásvölgyön, Koppánkő nevű patakon és Somsziget nevű mezőn keresztül a Körözshöz ért a határ s ezzel a legvitásabb területek Szabolcs és Jenő községek között elváltak különítve. Bevallotta ugyanis Pál országbíró, hogy a Kismeződtől egyenesen északra Telegd felé vonuló határjeleket csak ő állíttatta fel s beleegyezett, hogy azok megsemmisíttessenek. Ezzel pedig a Telegdiek egyszerre két helységnek, a mai Telkesznek és Borosteleknek területét nyerték vissza.

Sokkal könnyebb volt a többi határjel felsorolása. Egyszerűen azt mondta a volt országbíró, hogy onnan, a hol Jenő határa a Körözst érinti, kelet felé föl egész Czéczkéig s innen tovább föl Birtinyig (Berteny) s még odább a magas hegyek között Vár-Sonkolyoson is túl Brátkáig mindenütt a Körözs medre volt a választó az ő és a Telegdiek birtokai közt. Brátkától kezdve a Dámos felől jövő akkoriban Mehshednek nevezett patak, majd a Vámosréz nevű hegy és végül a Vámosmező szabtak határt a két főuri család jószágai közt. A birtinyi révnél, vagyis a mai Rév községnél szedett vám fele, akár nyitva volt az ut Kalotaszeg felé, akár sem, mindig a a Telegdieket illette, mert övék volt a Körözs fele.¹

Nemcsak Biharmegye XIII. századbéli földrajzát tanulhatjuk meg ebből a határleírásból, hanem azt is, hogy 1257-ben a Körözs jobb partja, tehát Élesd környéke s az egész Báródság mind Pál országbíróé volt.

Állapodjunk meg egy kissé ezen történeti valónál s vonjuk le ebből a következtetéseket.

Tudni való, hogy a Rézhegység észak-nyugati oldalán eső Micske és környéke. továbbá a Rézhegység déli részén Élesd és vidéke egész Fekete-Tóig háromezázadon keresztül folytonosan a sólyomkövi vár uradalmához

¹ U. o. VII. 458.

tartoztak. Ámde — mint kimutattuk, — Pál országbíró birta 1255—57. években egy részről Micske környékét, más-részről éppen azt a területet, melyen Élesd és a tőle keletre eső falvak állanak. Természetesen következik ebből, hogy a ki birta a vár tartozékait, birta a várat is; vagyis ő Sólyomkő várának első ismert ura. Az pedig kétségtelen, hogy a sólyomkői uradalom egyik szervezője Pál országbíró vala, mert hiszen, ha birta is valaki előtte Élesd környékét, Micske a tatárjárás előtt különálló birtok volt, s azt csak Pál országbíró csatolhatta Sólyomkőhöz.

De nem csupán ez következik abból, hogy a tatárjárást követő évtizedekben Pál országbíró tulajdona volt azon roppant terület, melyet később sólyomkői uradalomnak neveztek! Ha az ember a pestesi patak medrében, vagy medre mellett jóformán uttalan-utakon elér a sólyomkői vár romjaihoz, s látja, hogy a tulajdonképeni várból még a Körözsvölgyébe sem tekinthet le, méltán felkiálthat, ugyan mire való ilyen eldugott helyre óriási fáradsággal ily erős várat építeni? Nem csodálkozik azonban, ha ismeri ama rettenetes félelmet, melyet a tatárok 1241-ben előidéztek. Csak sziklavárban, lovashadnak hozzáférhetlen helyen épült erősségben vetették egyetlen reménységüket az akkori emberek. Ekkor épült a most Bélavárnak hívott fenesi vár Belényestől délkeletre; innen nem messze a déznai vár (most Aradmegye) Gyula-Fehérvártól nyugatra Szent-Mihályköve, Eger tájékán Szarvaskő és Oroszlánkő, Bene stb. stb. Ennek a rette-gésnek hatása alatt épült, mint a tatárok ellen biztos fészek, Sólyomkő is s kinek tulajdoníthatnók nagyobb joggal a vár építését, mint annak, a ki éppen a tatárjárás után eső években Sólyomkő területét birta, Écs fia Pálnak, IV. Béla kedvelt udvarbirájának?!

Folytassuk már most a nemzetség biharmegyei ágának történetét.

Pál, miután 1252-ben az országbiróságról és zalamegyei főispánságról lemondott, visszavonult a köz-

ügyektől, 1258-ban említik, hogy neje néhai Pat nádor leánya volt.¹ Élt még 1264-ben is, s ekkor, mint már idősebb ember, békebíró Telegdy Pongrácz fiai és Soly-mos-Petrász ura, János fia Miklós lovag közt folyt perben. Feljegyzésre méltó, hogy e pörben a Telegdiek a dámosi mezőtől Vár-Sonkolyos felé vonuló erdőkért, különösen pedig a Felkő nevű hegyen levő sólyomfészkekért küzdöttek s ügyük nyertes lőn.²

Pálnak 4 fia volt. Kettő közülök, az idősebbek, Miklós és István atyjuk nyomain haladva nagyra vitték. Miklós Erdély vajdája lőn, s körülbelül ő volt az, kinek zászlaja alatt a Csernecz nembeli Marcell az isaszegi ütközetben harczolt,³ István pedig a királyné udvarbirája és pozsonyi főispán. De később V. István király, mint atyjának nagy embereivel összeveszett velük s mihelyt trónra lépett, megfosztotta őket méltóságaiktól.

Geregye Pál fiai nem állották ki a nagy kísértést, melybe őket V. István e — lehet, hogy igazságtalan — tette sodorta. Hazaárulást követtek el. Ottokár cseh királyhoz pártoltak, átadták neki a kezükön volt dobrai (Vas-megye) várat s 1271-ben hazájuk ellen harczoltak.

A pozsonyi békekötés után igyekeztek ugyan elkövetett hibájukat jóvátenni, meghódoltak V. Istvánnak, de hiába, pártütésük, mint valami fekete felhő, mindig fölöttük lebegett.¹

IV. László zavaros uralkodása idején Miklós és István Gútkeled Ioachim pártjához csatlakoztak, s vele együtt nyertek vagy vesztek. 1272. szeptember elején Miklós visszakapta az erdélyi vajdaságot, 1273. májusban elveszítette, de egy hónap múlva újra felülkerekedett pártja s megint vajda lett egy évig. Ekkor megbukott a párt s 1275. júliusig hivatal nélkül maradt. Ez

¹ Wenzel i. m. XI. 444, VII. 487,

² Wenzel : Árp. okn. VIII. 120—1.

³ Fejér, Cod. IV/3. 468. V. ö. Hazai okm. VII. 106.

¹ Pauler : A magyar nemzet tört. 1301-ig 358, 365, 370, 377. ll. De mint láttuk, hibásan tartja e testvéreket Beicz nembelieknek.

évben a párt atyjának volt hivatalát, az országbiróságot juttatta neki. Három hónap mulva azonban ezt is elvesztette. Ezt már nem tudta békével tűrni, s *másodízben* is elkövette azt a bűnt, hogy saját érdekeit eléje tette hazája érdekeinek és fegyvert ragadott. Segítségül hívta testvéreit Geregyét és Áchót is.

Ezzel harczok, pusztítások színhelyévé tette Bihar-vármegyét is, mert neki és testvéreinek szándéka volt e megye területét egészen a maguk számára lefoglalni. Be is vették Adorján várát, a Hont-Pázmány nemzetségtől elvették Ders-palotája nevű erősségüket, vagyis Palotát, Dorogfiától Székelyhidat. A váradi püspököt Lodomért és káptalanát beszorították a váradi várba s birtokaikat, sőt még tiszteiknek javait is, mint pl. a mai szél-tarcsai pusztát is letartóztatták, — s azoknak földeit, a kik nem tartottak velük, kegyetlenül dulták.¹

Szomorú állapotait az országnak semmi sem jellemzi jobban, mint az, hogy Pál fiai ezek után mégis még egyszer országos hivatalra emelkedtek. 1276. júniusban Joakim pártja felülkerekedett s Miklós volt vajda most a királyné tárnokmesterévé lőn. Szerencsére Gútkeled Joachim 1277. ápril körül egy csatában elesett s ekkor pártja teljesen fölbomlott. Pál fiai nem egyesítettek seregeiket, külön-külön pedig vereséget szenvedtek. Miklós volt vajdát Adorjában ostrom alá fogták a kilyi seregek, s a várat megvívták; Áchót Barsa Tamás fiai Loránd és István a többi, hű biharmegyei nemesekkel, mint pl. Debreczeni Rafainnal kezét fogva ártalmatlanná tették; Geregyét pedig, a mint Szepesből Bihar felé akart vonulni, a Sóvári s Sós család őse Baksa György megtámadta, elfogta, IV. László elé vitte, ez pedig lefejeztette.²

¹ Wenzel: Árpádkori okm. IV. 98, IX. 196, XII. 251, 434. Fejér: Cod. Dip. V/3. 259. Bunyitay: A váradi káptalan legrégebbi statumai. 41, 1.

² Miklós hivatalaira s az itt előadottakra nézve l. Pauler: A magyar nemzet története. 1301-ig. II. k. 358, 365, 370, 377, 391, 399, 400, 406, 409, 415, 417, 426, 430, 432—3. azon megjegyzéssel, hogy — mint fentebb kimutattuk — Beicz helyett mindenütt Geregye teendő.

Ezzel letűnt a Geregye nemzetség csillaga Bihar-megyében. Ácho élt ugyan még 1284-ben,¹ de nemsokára ő is elhalt és Sólyomkő más nemzetség kezére került. Egyes addig ehhez csatolt helységeket a király hiv emberei nyertek el ; így jutott Jenő és Zaránd a Telegdiek tulajdonába ;² úgy kapta a váradi püspökség Hévjó, most Hájó községét.³ S azóta az a kis, árpád-kori templom ott a Hévjó mellett, Rontóval szemben és a sólyomkövi vár feldult kövei szomoruan hirdetik hajdani hatalmas, országoshirű uraik gyászos esetét, s a pártviszályok átkait.

DR. KARÁCSONY JÁNOS.

¹ Wenzel : Arp. okm. IX. 401.

² Dic. conscriptiones com. Bihar.

³ Bunyitay i. m. 41.

NAGYVÁRAD OSTROMA 1556—7-ben.

Irta: *Zsák J. Adolf.*

(Felolvastatott az egylet 1896—7-iki közgyűlésén.)

A váradi várat a mohácsi vészszel kezdődő török foglalás s Erdély különállása ragadta ki addigi ugyszólván jelentéktelen helyzetéből, s oly szerepet kölcsönzött annak, milyennel nem sok magyar vár dicsekedhetett. Várunk e fontossága Erdély s az alföld megvédésében állott. Zapolyay János azonnal feltudta fogni Várad hivatásának e fontosságát. Ezt bizonyítja egyebeken kívül azon körülmény, hogy itt volt hadi működéseinek egyik központja, ide gyülekeztek az őt pártoló főurak, a külföldi hatalmasságok követei, s a nevezetes 1538-iki békét is itt kötötték meg.

Várad nemcsak helyzeténél, hanem tényleges erőségénél fogva is megérdemelte ezt a pártolást, mert püspökei és káptalanja oly erősítvényekkel szerelték föl, melyek a kor színvonalán állottak.

Hogy Várad csakugyan elsőrangú váraink között foglalt helyett, ezt nem csak hazai, hanem külföldi tudósítások is hirdetik, a sok közül elég legyen egy, hazánkban többször megfordult olasz követnek szavait idéznem, ki urához intézett levelében következőleg nyilatkozik: . . . »in Varadino, che e fortezza molto principale, . . . dell' Ungaria superiore . . . «¹

* * *

¹ Ipolyi A.: Rimai J., diplom. levelei. Marc Antonio Padavinak Bécsben 1622. okt. 6-án kelt levele.

A vár tűzpróbája az 1556—7-iki ostrom volt. (Ostromolták ugyan azelőtt is négyszer: 1242-ben a tatárok, 1393-ban az oláhok, 1474-ben a törökök, s 1514-ben a pórok, de ezek csak ideig-óráig tartó — inkább rabló — támadások voltak). Nem lesz tehát érdektelen ez ostrommal, mint a régi stratégia egyik nemével megismerkednünk, annál is inkább, mivel az mind Biharvármegye, mind a váradi püspökség történetében korszakalkotó. Ezzel vette ugyanis kezdetét a váradi püspököknek mintegy másfélszázadra terjedő számkivetése. Érdeemes e tárgy a kutatásra azért is, mert még az a kevés is, a mit ezen ostromról eddigelé tudtunk,¹ hibás s ferde adatokon nyugvó állítás. Nem az ujatmondás ingere bánt, midőn ezt állítom, hanem — a mint ezt alább látni fogjuk, — a rendelkezésemre álló adatok kényszerítenek rá.

* * *

I-ső Ferdinánd czélját, Erdély s Magyarország egyesítését látszólag elérte 1552-ben. Fráter Györgyöt Castaldo töre meggyilkolta, a királynő külföldre ment, s Erdély meg a tiszántúli részek — bár alkotmánya, s törvényei föntartásának feltételével — csatlakozott a nyugati részhez, s a császár-király önkénye alá jutott. Az erdélyiek azonban a török fenyegetéseitől kényszerítve nemsokára behívták Petrovics Pétert, ez időszak egyik legnagyobb hazafiát, az ország helytartójává tették, s megbízták, hogy Izabella, s fia visszajöveteléről gondoskodjék. Ezek történtek 1556 elején.² Petrovics mint Erdély különállásának s a Zapolyay család érdekeinek hű hive először is márcz. 8-án (1556) Szászsebesen országgyűlést tartott, a melyre Dobóék (Ferdinánd kormányzója Erdélyben) tiltakozása daczára a nemesek csaknem teljes számban jelentek meg, s melyen János Zsigmondot királyokul, fejedelmökkül ismerték el, továbbá határozat-

¹ Bunyitay V.: A váradi püsp. tört. I. 420 s. köv. II.

² Wolfgang de Bethlen I, 572. s. köv. II. gr. Mikó: Erd. tört. ad. II 303—60. II.

ként kimondták, hogy az ellenséges várak kapitányai szólítottassanak fel, hogy a hűségi esküt tegyék le.¹ Ilyenek voltak: Szamosujvár, Bethlennvár, Fejérvár, Déva, Gyaluvár, Huszt és Várad. Várad püspöke ekkor Zaberdjei Mátyás volt az alsórészek s Várad kapitánya.² Aligha ült püspöki széken katonásabb, vitézebb férfi, mint ő. Mondhatni pályatévészett ember volt; kapitánysága s püspöksége ideje alatt rettegésben tartotta az egész környéket hatalmas kardjával; a váradi várat mindig harcukészen tartotta, jól felszerelte minden szükségessel, hogy ostrom idején semmiben hiányt ne szenvedjen. A midőn a szászsebesi országgyűlés megbízottai eljöttek őt felszólítani, hogy a hűségi esküt Izabella s fia pártjára tegye le, Zaberdjei rendíthetetlenül megmaradt Ferdinánd mellett; s elkészült az ostromra. Jól is tette! Mert Petrovics, miután minden várból tagadó válasz érkezett, elrendelte azok ostromlását.³ Először Déva, majd Fejérvár, aztán Gyaluvár, Bethlennvár, Szamos-Ujvár adattak fel rövidebb-hosszabb ideig tartó ostromok után, s így csak Várad és Huszt állott még Ferdinánd pártján.⁴

* * *

Most pedig álljunk meg egy kissé s mondjuk el mindazt a várról, annak felszereléséről, s állapotáról, a mit kikutatnunk sikerült.

Először is a vár alakja, nagysága, s helye ép olyan volt, mint ma. Ezt bizonyítja a várnak csaknem egyedül hiteles képe az 1598-iki ostrom idejéről.⁵

A várfalak védelmére mindig 1000 embert számítottak⁶; de ez a szám vajmi ritkán volt teljes, csak a későbbi erdélyi fejedelmek korában, sőt Zaberdjei

¹ Wolfgang. de Bethlen I. 572, s köv. ll. gr. Mikó: Erd. tört. ad. II. 303—60. ll.

² Bunyitay V.: A vár. püsp. tört. I. 404—413.

³ Szilágyi S.: Erd. orsz. emlékek. 1556. ápr—jun.

⁴ U. o.

⁵ Ortelius redivivus et continuatus II. r. 247—248 ll.

⁶ Deák F.: Nagyvárad elvesztése 1660-ban. 15 l.

püspöksége előtt kétséges, hogy meghaladta-e néha a 200-at, s néha pedig, hogy egyáltalán volt-e őrség? A mint Zaberdjei a váradi püspöki széket elfoglalta, az azelőtt csendes s békés váradi vár harczy szint öltött; először is a benn levő püspöki sereg létszámát 850-re emelte,¹ — 350 lovas,² 400 gyalog³ — tisztán a vár őrzésére 25 darabantot is tartott.⁴ Az őrség eltartása havonként 1300 forintjába került.⁵ E katonaság közül 200 lovas s 300 gyalogost a káptalan s a püspök tartott fönt,⁶ a többiek fentartására pedig Zaberdjei a királytól bizonyos évi összeget kapott,⁷ Acsády szerint 9750 frtot.⁸ E rövidke kimutatásból is láthatjuk, hogy a katonatartás a régi időben még több pénzbe került mint manapság, s ennél fogva nem is csodálkozhatunk azon, hogy Zaberdjei Ferdinándhoz intézett leveleiben pénzhiányról beszél.⁹ Hogy a vár puskaporral, fegyverekkel s fali ágyukkal bőven fel volt szerelve, erről is biztos tudomásunk van, sőt két ágyunak nevét, helyét s eredetét is ismerjük. Ezek a Fráter-ágyuk, így neveztetve a volt váradi püspök Utyeszenich után, az egyik az Aranyos, a másik a Veres bátyán állott.¹⁰ Az ostrom alatt benn volt személyek közül elégnek maradt fenn a neve. Mindenekelőtt Zaberdjei maga, ki személyesen s sikerrel vezette a vár védelmét egész haláláig. A káptalanok tagjainak nevei, kik szintén az egész ostrom alatt benn voltak.¹¹ A katonatisztek nevei közül is több ismeretes. Ilyen volt Desőfy László,¹² kinek emlékét fenn tartá Ferdinánd királynak 1558-ban kelt oklevele. Ebből azt is megtudjuk,

^{1—3} L. Zaberdjei levelét Ferdinánd királyhoz, közli: Bunyitay V.: i. m. I. 413. l. jegyzet.

⁴ Szalay IV. k. 331—335. ll.

⁵ A püspök idézett levele.

^{6—7} U. o.

⁸ Hadtörténelmi közlöny: Acsády: Végváraink a XVI. sz.-ban.

⁹ L. az említett levelet.

¹⁰ Bunyitay i. m. I. k. 401. l.

¹¹ Olvashatók: Bunyitay V. i. m. II. k.

¹² Buday F. Polg. Lexikon II. k.

hogy Desőfy egy roham alkalmával vitéz ellenállás után elesett. Jelen volt Szentlélekí Kastellanfy Kristóf,¹ ki még az ostrom előtti időből volt várbeli katonatiszt; Zaberdjei János² valószínűleg a püspök testvére, s Horváth Tamás³ Ezek ketten a főbbek közzé tartoztak. Benn volt még Sebestyén⁴ és a később oly híressé lett Borbély György.⁵ Ez utóbbiak pedig nagyobbára követségre használtattak.⁶ Ez rövid s vázlatos képe a váradi várnak abból az időből, midőn az ellenség körülvette, s ostromláshoz fogott.

* * *

1556, júniusában az erdélyieknek az a szándéka, hogy nemzeti fejedelemséget alapítsanak, Biharban is pártfogásra talált, mert itt a lelkek végkép elkeseredve valának Zaberdjei kegyetlenségei miatt. Különösen mióta az ifju Toldit kivégezte, azóta nem volt népszerűlenebb ember az országban a váradi püspöknél. A megye két nagy birtokosa Báthory György s Varkócs Tamás már júniusban Izabella mellett nyilatkoztak,⁷ s sereget gyűjtve Váradot ostrom alá fogták.⁸ Az ostromló had létszáma eleintén vajmi kevés lehetett, mert az erdélyi had legnagyobb része a többi ellenséges várak alatt foglaltoskodott, felszerelésök is vajmi kevés lehetett eleintén, mert még ágyukat is Szeben városától kértek kölcsönbe.⁹ Mindazonáltal rövid időn a gyengye palánkkal körülvelt

¹ Országos levéltár. Nádasdy levelek; melyeknek másolatait Dr. Karácsonyi J. theol. tanár szívességéből néztem át.

²⁻⁶ Mágócsi levele a várbeliekhez 1557. márcz. 14. orsz. levélt. Nád. lev.

⁷ Szilágyi S.: Erd. orsz. gyűlési eml. 1556. ápr.—jun.

⁸ Forgách Simon az ostrom 3-ik havában érkezett Váradra (l. Forgách: Commentarii. 147—159. ll. Nagy-Ida elfoglalása után, midőn Krasznahorka alá mentek. Nagy-Ida elfoglalása 1556 aug. 17-én történt (l. Wagner: Analecta Scepusii. II. r. 57—58. ll.). Augusztustól visszafelé számítva 3 hónapot, ép júniusra esik az ostrom kezdete, tehát arra az időre, midőn Báthory György s Varkócs Biharban felkeltek, s Izabella mellett nyilatkoztak.

⁹ Wolf. de Bethlen I. 585. l.

várost beveszik, az abban levő monumentális egyházi épületeket s emlékeket elhamvasztják. A lakosság egy része még az ellenség közeledésének hírére a vidékre futott, másik része a várba menekült, egy harmadik rész pedig bizva Varkócs pártfogásában megmaradt a városban. Az ostromló had mindenek előtt a várbeliek bezárására vársánczokat emelt, s erre kezdetét vette a tetteleges ostrom. A mint Varkócséknak a vár falain egy kis rést sikerült ütniök, rohamot rendeztek, melyet a várbeliek derekasán visszavertek Zaberdjei igazgatása alatt, ki, mint említettük, jeles katona volt, s úgy a várbeliek, mint ő meggyőződve valának arról, hogy a várost képesek lesznek megvédelmezni; Zaberdjeit legfeljebb csak az bántá egy kevéssé, hogy az ostromló kapitány Varkócs ismeri a vár minden zege-zugát, annak gyöngye, s erős részeit, minthogy a barát halála után váradi kapitány s biharmegyei főispán volt.¹ Ily gyenge pontja volt a várnak a későbbi »Királyfia« nevű bástya, s a golyók, a támadások mind ez ellen voltak intézve. Sikerült is ezt az ostrom végére csaknem rommá összelőni, úgy hogy János-Zsigmondnak újra kellett felépíttetnie, a mint ezt megvallja a bástya új neve.

A várbeliek maroknyi voltak daczára semmitől sem aggódtak a jövőre, mert biztak vezérük — Zaberdjei — katonai talentumában. Ez most, hogy az ostrom megkezdődött, bizonyára szaporítá katonaságát a várba menekült polgárokkal. Nemsokára azonban aug. 12-én Zaberdjei meghalt.² Ő volt az utolsó nagyváradi püspök, kit a püspökség eredeti helyén — a várban — temettek el.³

Ekkor némi félelem fogta el a városbeliket. Erre mutat azon körülmény, hogy a nagy káptalan a becsesebb ereklyéket, mintegy 50,000 frt értékűt a Ferdinánd-

¹ Bunyitay : i. m. I. 404. s köv. ll.

² Bunyitay : i. m. 404—414. ll.

³ U. o.

párti Báthoryak eszedi várába vitette;¹ a szigorú Ferencz-rendüek rendfeje, Tövisi Imre (Emericus de Thus) pedig Bajoni Istvánnak s Jánosnak adta át a rend drágaságait (aug. 26-án).² Már-már első ijedségökben fel akarták adni a várat, de ekkor a régi idők egy jellemző, s nemes példája játszódott le: a papok magok állottak a katonák élére s együtt küzdöttek, viszerve az ostromlók sokaságát. Nem csoda ez ebben a korban, a midőn a Dobók s a Losonczyak példája csak az imént tűnt le, minden ember hazafi volt, nemes, pap vagy világi, mindenkiben feléledt a hazaszeretet tüze, s akkor valóságos csodákat tett. Így lőn Váradon is. A várbeli papok mély hazaszeretetéből fakadt hősiessége csakugyan fenn is tartá a várat, míg új vezérük érkezett. Urok halála után alig egy pár hétre már tudták, hogy új urok van, ki ugyan nem karddal, hanem tollal harczol az ellenség ellen. Ez mindegy, csak az a fő, hogy volt kiért harczolniok. Különben ott volt helyette vitéz bátyja, ki akkoriban is a felvidéki elégületlenek ellen küzdött;³ s kit a király váradi kapitánynak nevezett ki az ostrom idejére.⁴ E két egytestvér: Forgách Ferencz a püspök s Simon a katona. Simon csakugyan megérkezett szeptember első napjaiban⁵, de nem mint a várbeliek remélték: sereggel, hanem — anélkül. Bár ez a körülmény némileg lehangolá őket, mégis vigasztalásul

¹ Bunyitay i. m. I. 415—420.

² Gr. Károlyi oklevéltár, III. k. 290—290. II. E szerelvényeket az ostrom után Izabella lefoglalta 1557. ápr. 21-én (Feria quarta Paschatis). e tény maga is megegyezik azon eddig hitelesnek tartott állítást, mintha a vár 1557. jun. 13-án (I. Bunyitay i. m. 415—420) kapitulált volna. Az okirat, melyben az érdekelt rend tiltakozott szerelvényei lefoglalása ellen olvasható a gr. Károlyi okl. III. k. 1557. ápr. 21. kelt alatt.

³ Tárczay, Bebek s a Perényiek ellen.

⁴ E kinevezés őt Krasznahorka felé való útjában találta. Istvánffy, XIX. k. 420—429.

⁵ Nagy-Ida elfoglalása aug. 17-én történt. Innen Váradra jött. 13 nap alatt bizonyára megtette az utat.

szolgált az a tudat, hogy vezérük általánosan ismert s közszeretetben álló hős: vitéz.

Forgách, a mint a vár védelmének vezetését átvette, azonnal tisztába jött a gondolattal, hogy bár a vár maga erős, s védelmi és élelmi szerekekkel el van látva csaknem egy évre is, azért még sem tarthatják magokat soká, mert a vár terjedelméhez, s bástyáinak számához képest¹ csekély a védőereg,² mely még 3 bástya védelmére is alig elég. Ezért Ferdinándhoz követeket küldött, hogy vagy küldjön katonákat a várba, vagy pedig engedje meg, hogy ő a várból kijőve, — annak védelmét egyik alvezérére, hihetőleg Kastellánfyra, vagy Zaberdjeire bizva, — Puchheim és Ditrich német vezérek széjjel oszlott seregét összeszedje, s azzal ő maga Váradot és Husztot az ostrom alól felmentse.³ A mint a váradi követek a királyhoz érkeztek, a huszti vár követeit is ott találták hasonló küldetéssel, s előadván kérelmeket, a királyt cselekvésre szólíták fel.⁴ A határozatban Ferdinánd azonban a biztost a bizonytalanért elvetve, egy idegen kapitányra a német Brandeisre bizta a seregek összegyűjtését, s elsőben Huszt, azután Várad felmentését. Hiába beszélt ez ellen Forgách Ferencz a jelenvolt váradi püspök, hiába mondta, hogy egy magyar s a helyi viszonyokkal teljesen ismerős embert állítson a felmentő sereg élére, ezt aztán ő is segíti pénzzel, mert apai birtokait zálogba fogja tenni; hiábavaló volt a szigetvári hős Zrinyi Miklós ajánlata, hogy felmenti ő mindkét várat a saját költségén, csak aztán biztosítsa neki Husztot zálogilag, míg a felmentéssel járó kiadásokat neki visszatéríti.⁵ Mondom mindezen kedvező

¹ Öt bástya volt: Vörös, Aranyos, Csonka, Kapu (a későbbi Bethlen) s a Királyfia bástya.

² Mint említettük, 875 főnyi őrség volt benn, ha a várba menekült polgárok számát, a körüllakott egyházi nemesekével az előbbihez hozzáadjuk, 1500-nál többet nem tett ki.

³⁻⁴ Forgách, i. m. 144—159 l.

⁵ Forgách, 145—159. l.

s a siker biztos reményével kecsegtető ajánlatok hiábavalók voltak, Ferdinánd megmaradt kijelentése mellett.

Brandeis eljárását — a nélkül, hogy elmondanám, — a magyarországi német kapitányok tetteit ismerők tudják; először is mappa után nézett, hogy ebből az utakat, s a helyi viszonyokat kiösmérje, csak maga a mappa megkeresése belekerült 2—3 hónapba, azután pedig addig sürgött-forgott össze-vissza az alföldön, hogy a sereget összeszedje, míg Husztot feladták, a tél pedig beállott, s így a sereg összegyűjtése egy jobb(?) alkalomra halasztatott.¹

Míg a váradi követek Bécsben jártak, az alatt itt Váradon, s az országban nagy változás történt; Izabella okt. 22-én fényesen bevonult Kolozsvárra, s ezzel a nemzeti fejedelemség meg lőn alapítva. Még, midőn az ország határán volt, küldött az őt kísérő lengyel s magyar hadakból egy részt Várad alá, egy másikat Huszt alá,² azonkívül a székelyek közül minden 5-ik embert szintén fegyverbe állított³ s Várad alá küldött, továbbá a Várad alatti seregek eltartására 1 frt adót vetett ki portánként.⁴ A mint pedig a huszti követek üres kézzel érkeztek vissza s a védők feladták a várat, az itt volt erdélyi hadakat minden, az ostromhoz szükséges eszközökkel együtt a sereg vezére Báthory Endre Várad alá vezette.⁵ Ezzel Várad sorsa alá volt írva.

Ezt belátta s tudta Forgách is s vele együtt az összes várbeliek. Ezért igen várták a követek visszajövetelét, a mint pedig ezek üres kézzel megérkeztek,⁶ helyzetök igen kétségessé kezdett válni. Egyedüli reményöket talán még Dobóba helyezték, — ki multjához méltó hősiességgel védte Szamos-Ujvárt, — hogy ha a várat feladja,⁷ akkor jöhet Várad felmentésére, addig is folytonos kirohanásaikkal zaklatják az ellenséget. Így is tet-

¹ Forgách, 145—159. l.

² Acrius oppugnandum Waradinum, mondja Forgách. U. o.

^{3—4} Székely Krónika. Tört, tár 1880. évf. 640. l.

^{5—6} Forgách. u. o.

⁷ A vár feladására felhatalmazta őt Ferdinánd.

tek. Kirohanásaik mind sikerültek, de mit ért egy pár száz ember küzdelme ezekkel szemben! Egyik legnagyobb s legfényesebb eredményü kirohanásuk Szent-Márton napján, november 11-én történt. Bár a harcban maga Forgách is megsebesült a fején, azért katonái fényes győzelmet arattak Varkócs emberei fölött, mert azonkívül, hogy egynehány száz embert levágtak, sikerült elfogni az ellenség egy nevezetes emberét, Kapitányfy Györgyöt másfél száz katonájával egyetemben, s ezeket aztán foglyokul a várba vitték s ott tartották az ostrom végéig.¹ A következő nap a vár lövetése megújult. Ágyuk, mőzsarak dolgoztak mindkét részről, az égő golyók repültek. A várbeliek aggodalma napról-napra nőtt, különösen a Forgáché, mert a pénzkészlet elfogyott.

A katonáknak fizetést a novemberi hónapról már nem adhatott; félő volt, hogy fellázadnak, s a főbbeket leverve, a várat átadják.²

November 26-án Dobó is feladta Szamos-Ujvárt, s szándékában vol Várad felmentésére jönni, de ezt megtudták s Perényi utközben elfogatta s börtönbe vetette.³ Ezzel az utolsó remény is eloszlott, a mely még megmentéssel kecsegteté a várbelieket.

November utolsó napjain Varkócs újra felhívta a várbelieket, hogy a várat adják fel, vagy pedig a hűségi esküt tegyék le Izabellára. Erre a várbeliek azt fetelték, mit egykori fejük Zaberdjei, hogy rendületlenül megmaradnak Ferdinánd mellett. Ezután Varkócs értésére adta a várbelteknek a november 24-iki országgyűlés végzését, hogy ki a hűségi esküt jan. 6-ig (1557) el nem teszi, annak javait a ficsus lefoglalja.⁴ Időközben pedig egyre nedvesebb és hidegebb lőn, sűrű hideg esőkkel a

¹ Forgách : Comment. 156. l.

² Kastellanfy levele a nádorhoz, 1557. május 31-én. Említi, hogy a katonák öt hónapról fizetést nem kaptak; a várat ápr. 10-én adták fel; s innen öt hónapot számítunk visszafelé.

³ Wolf. de Bethlen I. 602. l.

⁴ Szilágyi S. Erd. orsz.-gyűlési emlékek. 1556. nov.—decz.

késő őszi viharok beköszöntének ; e körülmény nagy akadályt képezett az ostromlóknak, a mennyiben a víz befolyván az aknákba s a táborba, a puskaport megnedvesíté ; ennél nagyobb baj meg az volt, hogy a katonák is elkedvelledtek egyrészt az ostrom hosszas volta, másrészt pedig az idő mostoha volta miatt. E sok nehézséghez még az is járult, hogy a várbeliek észrevéve, mennyire sanyargatja az időjárás az ostromlókat, nem szüntek meg folytonos kirohanásaikkal az ellenségben kárt okozni. Varkócs mindezeket egybevetve — de meg azt is, hogy az említett országgyűléstől kitüzött határnapig az ostromnak szünetelni kell — a rendszeres ostromot megszüntette ugyan, de miután tudta, hogy a várbeliek rendíthetetlenül Ferdinánd mellett maradnak, azért a várat télire ostromzár alá vétette. Ennek célja az volt, hogy meggátolhassa a várbelieket a szükségesek, különösen az élelmiek beszerzésében ; mert már az eddigiekből következette, hogy a vár csak kiéheztetés útján jut birtokába. A sereg nagyrészét hazaküldötte,¹ csak a zsoldosokat tartotta meg ; önmaga elutazott, s a Várad alatt maradt sereg parancsnokává a másik kapitány Báthory György lett kinevezve.² Az ostromló sereg parancsnokság különben Serédy István (a Ferdinánd-párti György testvére) részére lett volna fentartva, ha a hűségi esküt leteszi. Serédyt azonban ettől elrémítette Balassa Mebyhért, s így mindvégig Báthory maradt a parancsnok.³

A mint a várbeliek észrevették, hogy az ostromtól egy időre megszabadultak ugyan, de mindazonáltal zár alatt vannak, minthogy az élelmi szerők fogytán volt, azoknak beszerzése után láttak, de ebben az ostromlótól mindig meggátoltattak, ezért Forgách szűken bánt az élelem kiosztásával.⁴ Ez szintén nagy baj volt, mert

¹ Erre vall az a körülmény, hogy a „Székely Króniká“-ban az 1557-évnél ez van feljegyezve; minden 5-ik embert újra Várad alá.

^{2—3} Lásd Serédy György levelét Ferdinándhoz. Pray.: Epist. Proc. III, 120. 1.

⁴ Forgách : Comment. 157. 1.

a katonák még jobban felingerültek, annál is inkább, mert immár két hónapról fizetést nem kaptak, s avval fenyegetődztek, hogy feladják a várat.¹ Az egész ostromszünet nagyobbára tanácskozásokban telt el. Elhatározták, hogy újabb követeket küldenek Ferdinándhoz — segélyért. A követek Sebestyén és Borbély György voltak.²

Ily körülmények között köszöntött be az 1557-ik év, a határidő: január 6. elmúlt a nélkül, hogy a várbeliek megadták volna magukat, avagy a hűségi esküt letették volna, hanem elhatározták, hogy megtizedelt katonáikkal tovább küzdenek — a végsőig. Január végén az ősszel eltávozott erdélyi seregek újra megérkeztek,³ ugyszintén a székelyek közül is minden 5-ik ember s a sereg eltartására egy újabb forintot vetettek ki portánként.⁴ Ezenkívül Izabella: »mandavit regnicolis. ut cum quinta et vigesima parte colonorum suorum instrueti essent ad expugnandum Varadium.«⁵ Varkócs is visszajött, s újra átvette Báthorytól a parancsnokságot. Ezzel Várad sorsa igazán meg volt pecsételve. Varkócs szorosán körülvéttetvén a várat, szünet nélkül lövöldözteté.⁶ Benn a várban a kétségbeesés a legmagasabb fokra hágott, az őrség legnagyobb része hangosan követelte a vár feladását, s az elmaradt zsold kifizetését; Forgách mindent teljesíteni ígért, csak a vár feladását nem, nagynehezen lecsendesíté a katonák legnagyobb részét, s a kisebb rész duzzogva s lanyhán teljesítette a kiadott parancsokat, míg végre egy kirohanás alkalmával átpartoltak az ellenséghez.⁷ E körülmény forduló pontot képezett az ostrom lefolyásában, a mennyiben most már sem pénz,

¹ Forgách : i. m. 157. l.

^{2—3} Mágócsi levele a várbeliekhez 1557. márcz. 14-ről. Orsz. levéltár. Nádasdy-levelek.

⁴ Székely Krónika i. h.

⁵ Serédy idézett levele Praynál. Epist. Proc. III. 120, l.

⁶ Mágócsi i. levele az Orsz. levéltárban.

⁷ Forgách i. h.

sem élelem,¹ sem ember nem volt a várban ; mindnyájan belátták, hogy egy napig sem tarthatják magukat, még annyian sincsenek a mennyien egy bástyát megvédelmezni képesek volnának. A «Királyfia» bástya rommá löve nyitva az ut az ellenség rohamainak ; ehhez járult még a fizikai kimerültség is, mert a mióta az új ostrom megkezdődött, sem éjjel, sem nappal nem volt pihenésök. Ily körülmények között voltak a várbeliek, midőn a királyhoz küldött követek közül megérkezett Borbély György üres ígéretet rejtő leveleivel együtt.² Követtársa Sebestyén Gyulán maradt, s a neki adott levelet Mágócsi G. csempészte be a várba.³ Ezért közösen elhatározták, hogy kitűzik a fehér zászlót, a mi február 28-án meg is történt.⁴ Azonnal mindkét oldalról beszüntették a tüzelést, s összeültek a feltételeket megállapítani, az eredmény az lett, hogy a várbeliek új követeket küldenek a királyhoz, s ha erre sem küld segítséget, úgy a várat márczius 1-től számítandó 40 nap alatt feladják, szabad elvonulás feltétele mellett.⁵ Varkócs és Báthory a feltételeket elfogadták.

Márczius 14-én levelet⁶ kapott Forgách Mágócsitól,⁷ melyben biztatja őt, hogy Szent-György napig tartsák magokat, mivel erős a kilátása, hogy akkorára hatalmas sereg jó felmentésökre, mert a király Balassa Jánosnak nagy összeget adott át, hogy északon sereget gyűjtsön. Későn jött e levél mindenképpen.

A váradi követek márczius 18-án Bécsbe érkeztek,⁸

¹ „De bizony egy ebédre való sem volt, hanem Ártándy Kelemen küldött egy keveset“ mondja maga Forgách Simon, a várkapitány, bátyja azon nyilatkozatára, hogy volt még a várban három mérő liszt. I. Forgách Comment. 144—157. I.

² Mágócsi i levele az Orsz. levéltárban.

³ U. O.

^{4—5} A győri püspök levele a nádorhoz 1557. márcz. 18. levéltár. Nádasdy levelek.

⁶ Országos levéltár. Nádasdy levelek.

⁷ Mágócsi Gáspár gyulai várkapitány volt ez időben.

⁸ A győri püspök levele a nádorhoz. Orsz. levéltár. Nádasdy. lev.

bármint is ecsetelték a végső szükségét, melyben a várbeliek vannak, s a hűséget, melylyel Ferdinánd iránt viseltetnek: csak üres biztatással jöttek vissza.

Ezek után nem volt mit tenni, mint a várat átadni. Ez meg is történt április 10-én.¹ A szabad elvonulás biztosítva lévén, az őrség s a vezérek elszéledtek a szélrózsa minden irányában, a legtöbbben Mágócsihoz állottak be Gyulára.²

* * *

E helytt önként támad elénk a kérdés, hogy ki volt Várad elvesztésének az oka? A benn volt főbbek, mint Forgách, Zaberdjei meg Kastellánfy bizonyára nem,³ mert őket még bámuljuk, hogy oly kevés hatalmi eszközzel, oly hosszú ideig tartották magukat, Forgách püspök sem, mert ő még atyai vagyonát is fel akarta áldozni székhelyének a megmentésére. Ha ezek nem, akkor ki? E kérdésre megadja a feleletet maga Kastellánfy a nádorhoz intézett levelében: szerinte csak a királynak állott hatalmában a vár megmentése s ép ezért őt vádolja egyenesen, magát s katonatársait pedig kimentí.⁴ S csakugyan a Forgáchok s Zrinyi Miklós hazafias tevékenysége, s a töprengő sietség, melylyel Várad megmentésére intézkedéseiket teszik, csak annál feketébb színben tűntetik fel az udvar könnyelmű tétlenségét, kétségkívül főokát annak, hogy a magukra hagyatott részek szomoru sorsa oly hamar bekövetkezett. Ferdinánd bár tudta, hogy Erdély elveszett — s a részekben már csak két vár ormán lengett zászlaja. még ezek megmentéséről sem intézkedett; s magaviseletéből az tűnik ki,

¹ A február 28-diki egyezés szerint márczius 1-től számítandó 40 nap múlva tartoztak a várat átadni.

² Kastellánfy levele a nádorhoz. Orsz. levéltr. Nád. lev. 1557, május 31-én.

³ Azért nevezem ezeket főbbeknek, mert a várbelieknek küldött leveleken ez a cím áll: „Forgách Simon, Zaberdjei Jánosnak s Horváth Tamásnak s többeknek, kik Várad várában vannak“.

⁴ Imént idézett levele az Orsz. levéltárban.

mintha nem is akarta volna ezt komolyan. Az, a mi őt ez időben elfoglalta, az a római császárság elnyerése volt; melyről bátyja Károly lemondani készült.

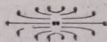
* * *

Várad bukása terhes következményeket vont maga után. Mert ha Ferdinánd birtokában marad, akkor őt uralják a részek is, s így a törököt három oldalról átfogva, más és gyorsabb cselekvésre képes, a püspököknek meg lett volna a székhelyük, a reformáció tanai nem terjedtek volna el annyira, de meg a város fejlődése tekintetében, — az addigiakból következtetve, — versenyt tartott volna bármely más várossal. Így pedig: az addigi »földi paradicsom«, »opulentissima urbs«, »kinceses Várad« stb. epithetonok¹ két évtized mulva már nem illettek rá: nem kevesebb, mint tizenegy egyházi épülete dőlt romba az ostrom alatt,² melyeket aztán senki sem épített újra; kereskedelme, ipara aláhanyatlott, mert mindaz, a mi a hazából s külföldről az embereket ide vonzotta: Szent László király sirja, ércszobra s a monumentális épületek immár romok. A város haldoklott, az a kéz, mely a haldoklásból feltámasztotta volna, száműzeték messzire s hosszú időre . . .

A XVI-ik század váradi vára azonban még mindig áll, daczolva az idők viharával, melynek immár megmohosult bátyáit nemzedékek számtalan véráldozata szentelé és melynek nyolczszáz évi hősi küzdelmei a honszerelem, vitézség és a király iránti rendíthetetlen hűség dicső erényeit jelképezik. Azért Várad most vitatott el-estéhez dicső fegyvertény fűződik, tehát halála nem volt dicstelen.

¹ „A mai Nagyvárad megalapítása.“ Székfoglaló Bunyitay V. levelező tagtól. 5. l.

² U. o.

NÉHÁNY ÉRDEKESEBB LELETÜNK

BIHARVÁRMEGYÉNEK TÖRTÉNET ELŐTTI IDEJÉBŐL.

Irta : *Cséplő Péter.*

Isten segítségével Biharmegye és Nagyvárad művelt és áldozatkész közönségének közreműködésével Egyesületünk ma már oly kedvező állapotban van, hogy saját erejéből sok érdekes adatot mutathat fel azon időből, midőn az emberi nem még gyermekkorát élte, vagy legalább azon időből, midőn az első emberek megjelentek a Körös partjain. Ős emberünk mély homályba borított életéről hozunk fel néhány adatot, oly adatot, mely alkalmas a mély homályban némi világosságot gerjeszteni. Ezen adatokat nyújtják azou régészeti leletek, melyek Biharmegye területén olykor-olykor felmerülnek és műértő közönségünk közreműködésével kezünkbe, illetőleg a Biharmegyei és Nagyvárad város muzeumának birtokába jutnak. Ezen leletek kiterjednek az egész történelemre, de rendszeren két főosztályra osztatnak. Az első osztály azon leleteket foglalja magában, melyek a történelmet megelőző időkre vonatkoznak ; a 2-dik osztály a történelmi időkhöz tartozó leleteket foglalja magában.

Mi jelenleg e helyen csak az előbbiekkal foglalkozunk.

Az első osztályt ismét három részre szokás osztani és pedig kőkorra, bronzkorra és vaskorra.

Nálunk a mai Biharmegyében, vagy jobban mondva a Körösök és Berettyó vidékén a történelem előtti idők minden egyes korára vonatkozó leletek fordulnak elő, bizonyoságul annak, hogy itten minden korban éltek emberek. A tudósok a kőkort két korszakra szokták osztani: a régibb és az újabb kőkorszakra.

Nálunk eddig, legalább tudtomra, csak az utóbbi korszakhoz tartozó leletek kerültek a felszínre és ezzel részben a muzeum birtokába. Van ugyan muzeumunkban sok szép régibb kőkorszakhoz tartozó példány, de azok máshonnan kerültek tárlatunkba. A mai Biharmegye területén talált kőeszközök mind az újabb kőkorszakhoz tartoznak, számuk újabb időben egy pár példánnyal szaporodott.

Annyi és oly sokféle kőeszközt mutathatunk most már elő, hogy egész biztossággal állithatjuk, hogy a Körösök és Berettyó vidékén már élt az ember, midőn harci és házi eszközöknek egyedül a követ vagy esetleg csontot használtak. Ezen eszközök: egy pár véső, fejsze, balta, kalapács, sok késpenge, nyílcsúcs, stb.

Az anyag leginkább a bihari hegységből került, de némely darabért messze kellett fáradnia a kőkorszak emberének; például az obszidiánért, melyből nyilait patogtatta, messze Hegyaljára kellett vándorolnia. Egyébiránt a mindenféle elszórt kőkorszaki leletek azt sejtetik, hogy ezen kor embere vándoréletet élt és csak röviden tartózkodott egyhelyütt. Vándorlásában hű társa a kutya volt. De vándorlásában mégis volt egy bizonyos hely, hová rendszeren visszatért, modern kifejezéssel élve, telelni. Ezen korszak embere még nem készített magának rendes lakást; hanem a hol tüzet gyújtott, ott volt otthona, melyet gyarló eszközeivel türhetővé tenni iparkodott. Volt-e kutyán kívül házi állatja? bizonytalan. Kőkorszaki leleteink közt csak óriási szarvas-agancsokra akadunk, jelöl, hogy ezen állat ősemlerünk történetében nagy szerepet játszott. Az ember ezen időben még nem alakított társadalmat, hanem családokra oszoltan

szétszórtan élt és minden egyes család saját erejéből iparkodott az élet nehézségeivel megküzdeni. Táplálékát az itten található gyümölcsön kívül a halászatból és vadászatból szerezte meg. Az elejtett állatok bőre ruházatul szolgált neki, csontjait fegyverül és kézi eszközül használta, husát megette, de előbb a tűzön igyekvék azt élvezhetővé tenni, mint számos ezen korbéli cserép bizonyítja. A kőkör embere legjobban szeretett a folyók mentén, az erdők szélén, patakok mellett a völgyekben és cserjés, bokros helyeken tartózkodni. Nálunk csak újabb kőkorszakról lehet szó. Ezen korszak emlékei szerint nálunk a Sebes-Körös partjain, jelesen a balparton, a Berettyó és Tenke vidékén, a Rézalján stb. fordult meg gyakrabban az ősember és ennek száma igen csekély lehetett.

Ha valahol helyi körülmények elősegítették az ősembert az érczek ismeretéhez jutni, úgy bizonyosan vidékünk volt az, mely minden időben érczekben bővelkedett. Különösen vörös réz fordul elő hegyeinkben. Ez alkalmat nyújthatott a kőkorszak embereinek, hogy eszközeit vörös rézből készítse. És valóban vidékünkön több ilyen rézeszköz került tárlatunkba. Ezek közt legérdekesebb azon 3 darab balta, mely Rézaljáról Margitta vidékéről jutott muzeumunkba. Ezen balták még egészen a kőkorszaki baltáink mintája szerint készültek, azért rézkorszaki emlékeinket is a kőkorszakhoz számítom.

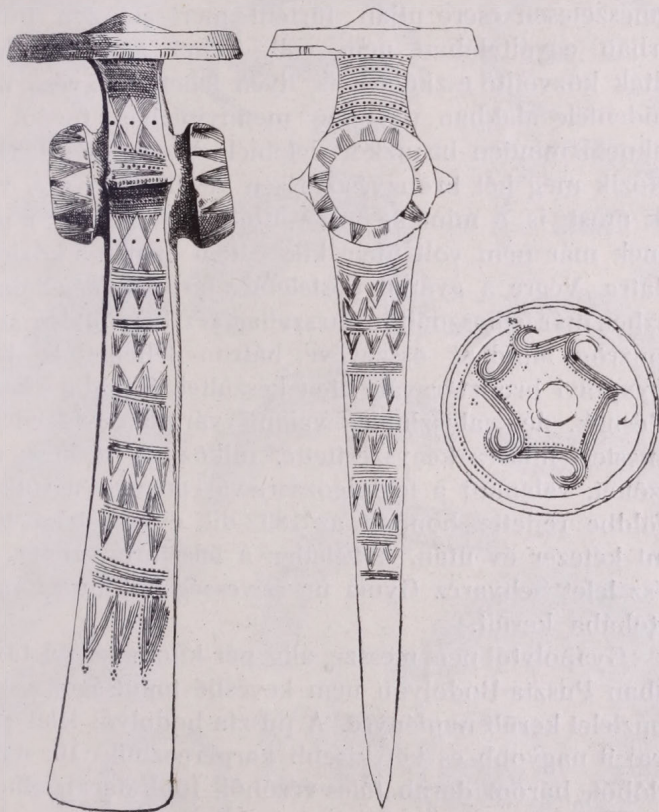
Aranyeletünk ezen korból nincsen, mert noha az ő ember ismerhette, fel is használhatta ezt eszközeinek és főleg ékszereinek, melyek úgy daczolhatnak az idők viszontagságaival, mint a kő vagy réz, tárlatunkba abból még sem jutott semmi.

Ennek magyarázata az, hogy nálunk, ha esetleg aranyeletre akadnak valahol, annak határtalan értéket tulajdonítanak és viszik idegen kezekbe és nem illetékes helyére, a biharmegyei muzeumba, mely mindenkor megadná érte a méltányos díjat.

Mikor váltotta fel nálunk a kőkorszakot a bronzkor, meghatározni nem tudjuk, mert a leletek csak az illető emberekről nyújtanak némi felvilágosítást, irott emlékeink pedig egyáltalán nincsenek. Nagy valószínűséggel mondhatjuk azonban, hogy a bronzkort keletről hozták hozzánk és pedig azon rázkódtatások folytán, melyeket a babiloni és asszíriai hódítók támasztottak, midőn Közép-Ázsiában óriási birodalmakat alapítottak, tehát mintegy 1400–1200 évvel Kr. e. A bronz feltalálása nagy változást idézett elő az emberiség művelődésében. Midőn keletről hozzánk hozták, az már ott a virágzás magas fokán állott. A bronzkor embere nálunk már lóval és boronával jelenik meg. Hatalmas fegyvere előtt el kellett pusztulnia a kőkorszak emberének. Ismeri a földművelés előnyeit, képes kis helyütt nagyobb tömegekben megélni. A családok nemzetségekké tömörülnek és van főnökük, kinek hatalmát a szokás és a természeti kötelek megalapítják és korlátozzák. Minden családnak megvan a foglalkozása. Az egyik földműveléssel foglalkozik, a másik iparral. A foglalkozás kötelezettsége apáról fiura száll. Ismeri és gyakorolja a legszükségesebb mesterségeket, a szövést, fonást, az agyag kikészítést és a mi fő, elő tudja állítani a bronzot és tudja ebből önteni vagy kovácsolni számtalan házi és harci eszközeit. Ennyi előnyök birtokában már nem elégszik meg természeti szükségleteinek kielégítésével, hanem megnyilatkozik benne a fényűzés utáni vágy. Szövet ruhát visel, s a mellett valamely állatnak kikészített bőrét veszi fel. Mellette, vállain bronzok ragyognak; ujjain, karjain bronz ékszerek fénylenek. Az eltűnt, vagy a kipusztult kőkorszak embereinek tűzhelyein fából kunyhókat épít és azokat agyaggal kitapasztja.

A bronzkor embere már nem vándorol, hanem csak terjeszkedik, időről-időre több és több földet vesz művelés alá és teszi értékesé. Nálunk, a mennyire az eddigi leletekből ítélni lehet, a bronzkor embere a Körösök és a Berettyó partjairól a síkság felé terjedt, a dom-

bos vidékről a bihari hegység széleihez. E helyütt csak három bronzlelettel fogunk foglalkozni és pedig először a gyapolyi lelettel. (1-ső ábra.)

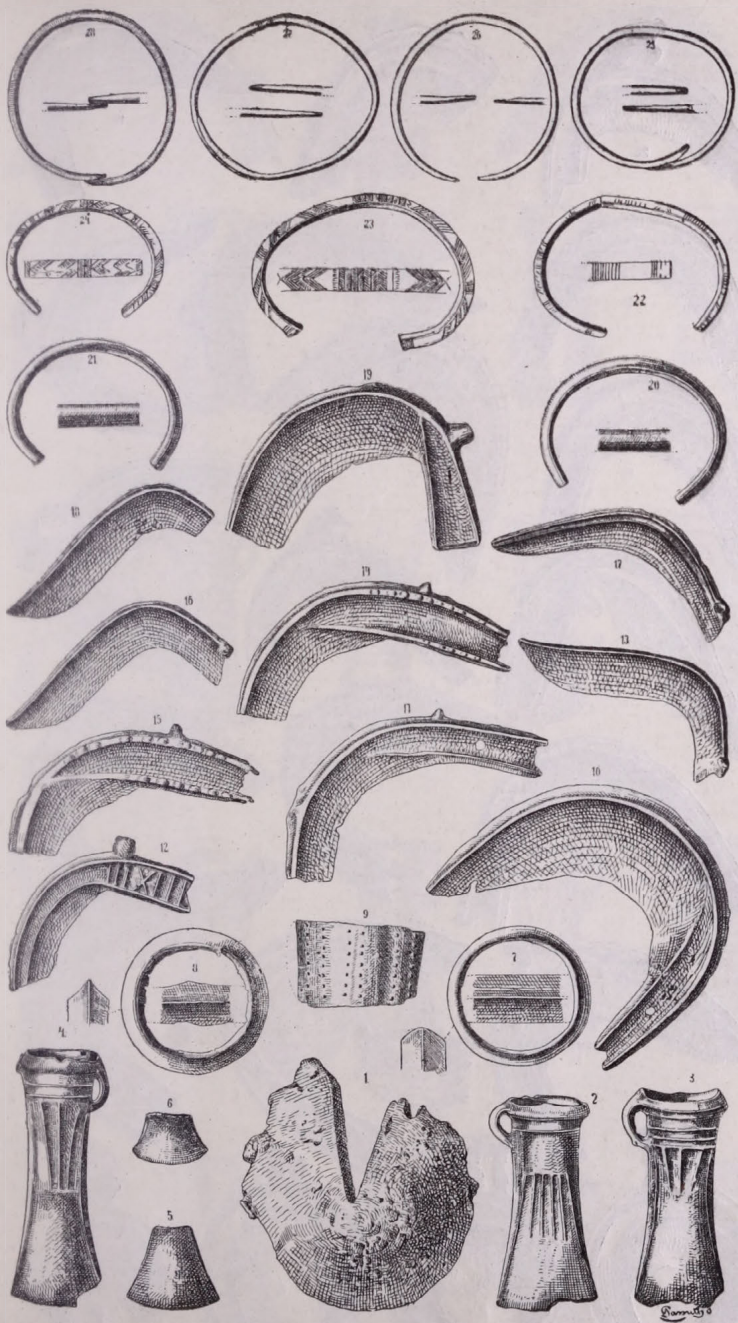

Gyapolyi lelet.

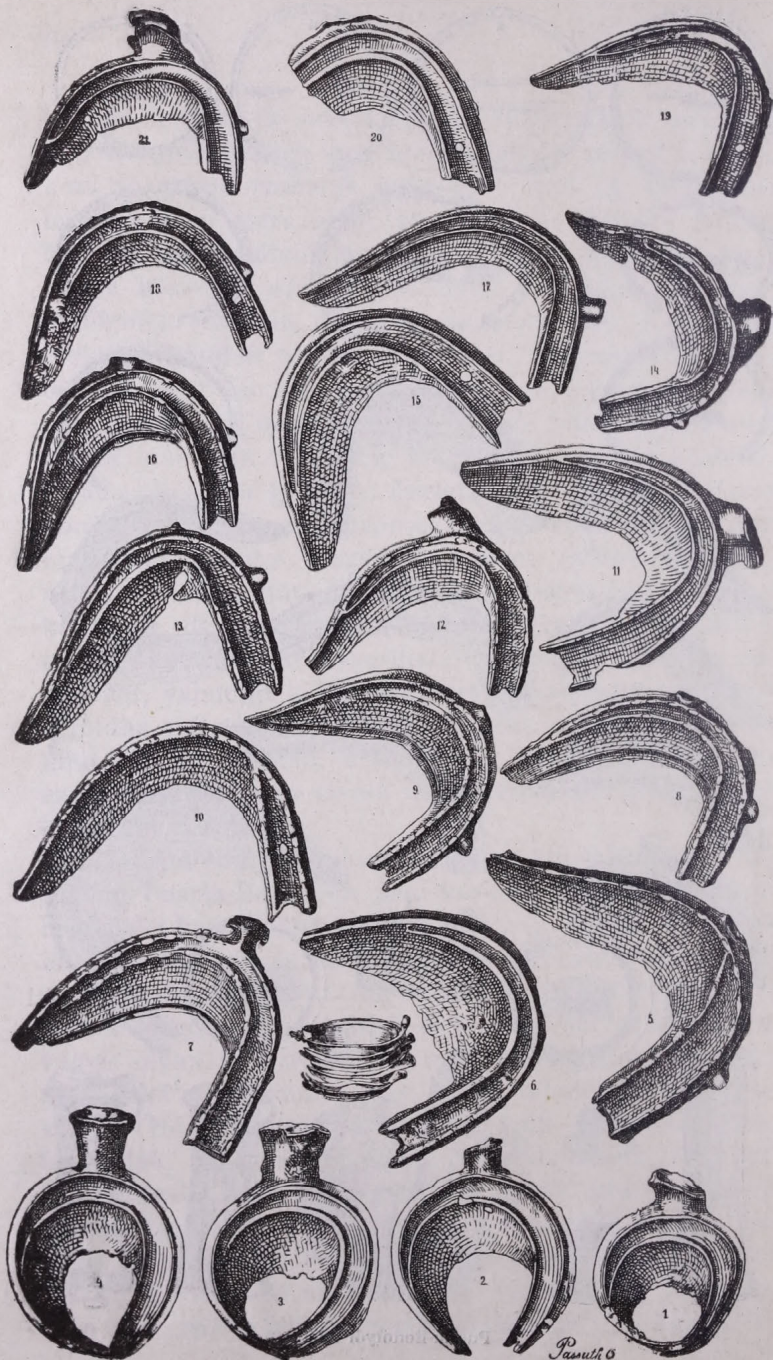
Ezen lelet áll 5 darab egymással teljesen egyforma bronz csákányból, mind az 5 darab teljesen új, a mint az öntőhelyről és a kikészítés után a mester kezéből kikerültek. Valószínűleg kereskedésre szánt példányok. Ezen csákányok csinos és arányos formája, valamint a rajtuk eszközölt díszítések dicsérik mesterök ügyességét. Ezen csinos szerszámok, mint a helyi körülmények mutatják, nálunk készültek, tehát volt már a bronz-

korban iparuk és kereskedésük. Iparczikkeik nemcsak a szükségnek feleltek meg, hanem igazán szépek valának, a mi az akkori emberek műízlésére vall. A kereskedés természetesen csere útján történt; mert pénz a bronzkorban egyáltalában nem volt. Lehet azonban, hogy voltak közvetítő eszközeik is. Ilyen lehetett a véső, mely mindenféle alakban rengeteg mennyiségben fordul elő csaknem minden bronzkori leletnél. A gyapolyi lelethez tartozik még két bronzvéső. Ezen vésők épen ugy vannak most is, a mint az öntőmintából kikerültek; a mesternek már nem volt ideje kikészíteni azokat a közhasználatra. Végre a gyapolyi őslelethez tartozik még 8 darab részben már felhasznált bronzszallag, részben öntésre szánt bronzrög. Mindent összevéve, bátran feltehetjük, hogy a gyapolyi bronztárgyak itten készültek és pedig a kereskedésnek, de valószínűleg valami váratlan veszedelem a mestert futásra kényszerítette, miközben a kész eszközöket, valamint a feldolgozásra várt anyagot ugy ahogy a földbe rejtette, honnan az 1892-dik évben, tehát több mint kétezer év után, a véletlen a felszínre vetette. Az egész lelet Schvarcz Gyula ur szivességéből muzeumunk birtokába került.

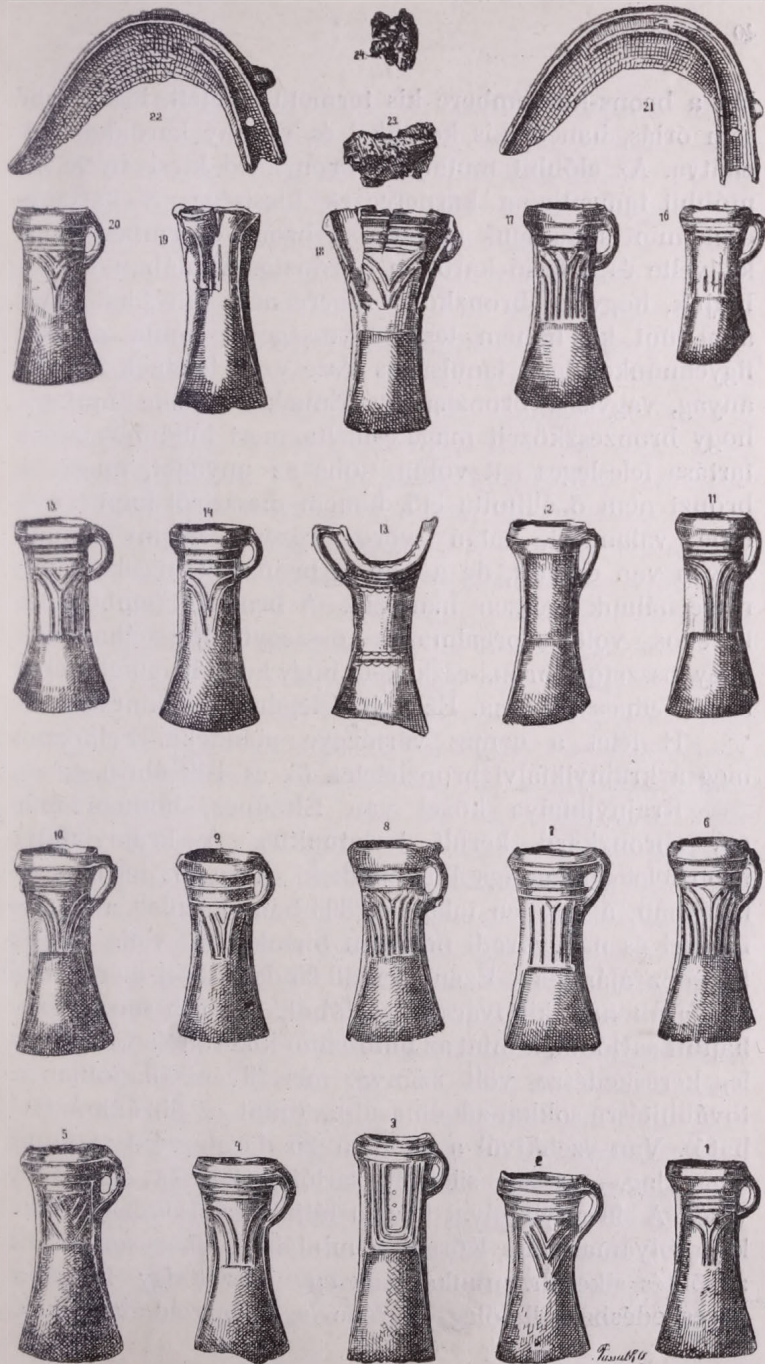
Gyapolytól nem messze, alig pár kilométernyi távolságban Puszta-Bodolyón nem kevésbé tanulságos őskori bronzlelet került napfényre. A pusztabodolyói lelet (2-ik ábra) 9 nagyobb és két kisebb karpereczből, 10 darab sarlóból, három darab füles vésőből, több darab elhasznált és megrongált eszközből és 1 darab súlyos lepényből, vagyis olyan bronzrögből áll, mely feldolgozásra várt. Az egész lelet valószínűleg egy egész tanya kincsét képviselte. Házi eszközül a véső szolgált. Ezzel faragtak, hasítottak, simítottak, vágtak, főfoglalkozásuk azonban a földművelés volt. Ezt mutatja a sarlók aránylag nagy száma. A sarlók sokkal kisebbek a maiaknál, de formára nézve csinosabbak, habár nem oly gyakorlatiak. Fanyelük ezredéveken át elpusztult, de valószínűleg keskeny, kicsi volt, mint a fennmaradt bronzkardok nyele. Egyálta-

Pusztá-Bodolyói lelet.

Krajnikfalvi lelet.

Krajnikfalvi lelet.

F. Kissel

lán a bronz-kor embere kis termetű lehetett, legkevésbé sem óriás, hanem kis kezekkel és vékony karokkal volt ellátva. Az előbbi mutatja a bronzkard kicsi nyele, az utóbbit tanúsítja a karpereczek kicsisége. A karpereczet, mint sokaságuk mutatja, a bronzkor embere igen kedvelte és a felső karokon hordozta. Általában mondhatjuk, hogy a bronzkor embere nem physikai ereje által tűnt ki, hanem testi ügyességével vonja magára figyelmünket. Igen tanulságos része ezen leletnek a nyers anyag, vagyis a bronzlepeny. Ennek jelenléte mutatja, hogy bronzeszközeit maga csinálta, mert különben ennek tartása felesleges lett volna, noha az anyagot, magát a bronzot nem ő állította elő, hanem messziről kapta cserébe valamiért, talán vörös rézért, a mi nálunk bőven van és volt, de a czin a bronznak másik alkatrésze nálunk egészen hiányzik. A bronzkor embere takarékos volt, szorgalmasan összegyűjtötte elhasznált, vagy összetört bronz-eszközeit, hogy adandó alkalommal ismét felhasználhassa. Ez volt a legdrágább kincse.

E lelet a nemes vármegye ajándéka. Felhozom még a krajnyikfalvi bronzleletet. (3. és 4-ik ábra).

Krajnyikfalva közel van Élesdhez, honnan már egy bronzkard került tárlatunkba. A krajnyikfalvi bronzlelet gazdagsága által tűnik ki. Az egész leletet egy fazékban, a földben találták 1893-ban. Jelenleg a biharmegyei és nagyváradai muzeum birtokában van. Kocsis Ferencz ajándéka. Ezen lelet áll 65 darabból, még pedig 19 darab már kikovácsolt sarlóból, 1 darab még összehajtott sarlóból, a mint az öntődéből kikerült és valószínűleg kereskedésre volt szánva, mert ilyen állapotban a továbbításra sokkal alkalmasabb, (mint ez ábránkon látható). Van ezenkívül a leletben 20 darab véső. A többi fémszalag, rosszul sikerült sarlótöredék és elhasznált véső. A krajnyikfalvai leleten látjuk az ősembert munkája folyamatában. Köralaku mintába önti a sarlót. Ha az öntés sikerült, munkájának egy részét így bocsátja kereskedésbe, illetőleg cserébe a szomszéd tanyákra,

esetleg távolabbi vidékre is. A többit magának tartja, de előbb kikovácsolja, azután kifeni, végre nyélbe üti és kész a sarló. A krajnyikfalvai lelet mind a három-féléből nyújt példányokat. Az egész lelet mutatja, hogy egyszerű, ügyes földművelő és iparüző nép tanyázott itten. Az eszközökön látható díszítés egyszerű, de szabályos mértani vonalakból áll, a mi értelmiségre mutat. Seholy semmi utánezata, vagy másolása a képzelt, vagy természeti dolgoknak.

A bronz-kulturát, mint már említettem, keletről hozták hozzánk és pedig akkor, midőn ott már fénykórát élte, a Kr. e. 14-ik és 12-ik század körül. Az átalakulás gyors volt, mert az új korral új emberek lépnek fel. Kik voltak ezen új emberek? Erre nem tudunk válaszolni, mert a bronzkori ember eredetét, nyelvét még mindig mély homály takarja. Annyit azonban egész bizonyossággal mondhatunk, hogy a Körös mentén lakó bronz-ember tagja volt azon nagy népcsaládnak, mely ez időtájban Közép-Európát benépesítette. Ezt bizonyítja szerszámaik egyformasága, melyek legfeljebb a külső díszítésekben mutatnak némi eltérést. A mi mégis bronz-emlékeinken szemünkbe ötlük, az az, hogy azok közt nincsen egy sem ama durva és nehéz karpereczekből és kezdetleges vésőkből, melyek másutt bőven fordulnak elő. Nálunk minden eszköz már magasabb technikai ügyességet feltételez, a miből azt következtetem, hogy hozzánk a bronzkultura akkor költözött, midőn teljes virágzásában állott. Nem kevésbé feltűnő a mi bronz-emlékeinknél, hogy a százakra terjedő példányok közt alig akad valami harczi, vagy vadászati eszköz. Kardunk csak egy van, lándzsa, vagyis nyílesűcs egy. A bronzkor embere, legalább nálunk, nem volt harczias természetű. A kard jelenléte alkalmasint csak annyit jelent, hogy voltak köztök nagyobb hatalommal felruházott férfiak, talán főnökök, kik tekintélyük jelvényét, a liliomlevélszerű kardot, oldalukon viselték. Békés természetű és szorgalmas munkás volt a bronzkor embere. Nagy

fáradtsággal mívelte a földet, nagy ügyességgel gyártotta bronzeszközeit, de mindig megszokott egyformaságban. Voltak házi állatai és pedig nagy számmal, mert élelmszereit jobbadán innen merítette. Bizonyosan századokon keresztül folytatta a bronzkor embere ezen egyhangu, napról-napra terjedő életmódot, melyet alig zavart meg más, mint azon öröm és gyász, mely a halandó ember öröksége és az olykor-olykor megújuló természeti csapások vagy ritkaságok. Hogy a bronzkor századokon át tartott minálunk, mutatja a bronzkori emlékeknek rengeteg száma. A bronzkori emlékek mindig a földből kerülnek elő és pedig mindig csak véletlen által, mert bronzkori emlékek után kutatni nem lehet. Nincsen az a tudós a világon, kinek sejtelme volna, hogy itt, vagy amott bronzeszközök találhatóak. Csak a véletlen fedezheti fel azokat és pedig rendszeren vizmosás, vagy zápor, néha mezei munkálatok, vagy építkezések. Ha most elgondoljuk, hogy a bronzkor letűnte után 2 ezer évnél több idő mult el és a bronzemlékek ma is elég gyakran kerülnek napfényre, mint napfényre kerültek folyvást a letűnt századokban, csaknem kifogyhatatlan kincsnek látszik, mint a kőszén, pedig egyik sem az. A bronzleletek rendszeren fazékban, vagy urnában találhatók. A mélység nagyon különböző. Némelyek oly közel vannak a felszínhez, hogy valamely kiálló tárgy csillogása magára vonja a figyelmet, a másik két méter mélységben rejlik a föld méhében. Az előbbieket többnyire pásztorok, vagy mezei munkások veszik észre és azonnal nagy izgatottsággal neki fognak a kiásáshoz, miközben az urnát darabokra törik, tartalmát pedig kiki a mint hozzáférhet, elkapdossa. Az ilyen leletek többnyire el is tűnnek, vagy csak részben jutnak a muzeumok birtokába. Az azonban, mely mélyen a földben van elrejtve, a legtöbb esetben a tudomány számára meg lesz mentve. Hogy került az a sok bronzkincs a földbe? E kérdés megfejtése már eddig is sok fejtörést okozott a szakembereknek. Némelyek azt vélik, hogy valamely

nagy veszélytől a bronzkori embernek menekülni kellett és menekése közben, a mit már magával nem vihetett, hirtelenében fazékba rakta és elásta. Ebben lehet valami igaz, de nem fejt meg a tényállást, mert bármilyen veszély volt az, nem fenyegette hirtelen egyszerre az egész vidéket; de ha úgy is történt volna, még sem kerülhetett hirtelenében annyi megszáámíthatatlan eszköz a földbe. Sokkal elfogadhatóbb az, hogy ősi szokás volt a bronzkorban a halottakat éltőkben birt eszközeikkel együtt eltemetni. A bronzkorban ugyanis a hullaégetés volt szokásban. Az elégett maradványokat urnába helyezték, azok mellé tették a házi eszközöket. A bronzkori leleteknél csakugyan akadunk az eszközök közé keveredett földben szénmaradványokra. A bronz ember társadalmi műveltségéről, erkölceiről, szokásairól semmi megbízható tudomásunk nincsen. Az írás mesterségét és általában a betűket nem ismerte; annak fennmaradt emlékeiken sehol semmi nyoma. A számok titkát azonban ismerte és jelekkel is ki tudta fejezni, mert számos és több rendbeli eszközei ezt szigoruan megkivánták, s mert az emlékezet pusztán arra nem volt elégséges. Emlékeinken elő is fordul itt-ott a római számokhoz hasonló vonaldíszítés. Vajjon pusztán díszítés-e? Különben a bronzkor embereinek sem volt mindenütt ugyanazon időben ugyanazon műveltsége, hanem más és más

Mi, valamint a bronzkor kezdetét nem tudjuk meghatározni, úgy megszüntének határát sem tudjuk pontosan megjelölni. Annyi bizonyos, hogy nem egyszerre és hirtelen szűnt meg, hanem kimulása lassan, talán századokon át történt. E kimulás akkor kezdődött, midőn új, idegen népek jelentek meg határainkon, már nem lóval, hanem lovon, hatalmas vaskardokkal. A nagy és már szervezett tömeg ellen nem tudott védekezni a békés természetű, de munkás bronzember, meghódolt vagy elfutott. Ugy látszik legtöbbször az előbbi választották sorsuknak, mert még századokon keresztül találko-

zunk műveikkel. Ezek azonban magukon viselik a hanyatlás jellegét.

A bronzkor embere szabadsága vesztével pusztulásnak indult, mignem észrevétlenül a világ szinpadáról eltűnik. Kik voltak a jövevény hódítók és mikor jelentek meg itten? Valószínűleg a dákok voltak azok, kik Kr. e. 4—2 században a Neszter és Tisza, a Kárpátok és az Al-Duna közt nagy birodalmat alapítottak. E szerint a bronzkultura nálunk mintegy ezer évig dívott Kr. e. 14—12. századtól Kr. e. 4—2-ik századig.

A mi vidékünk sohasem volt világtörténeti eseményeknek színhelye; azon nép, mely itten lakott, sohasem vonta magára a világ figyelmét, sem ragyogó dicsőséggel, sem nagyszerű alkotásokkal. Megelégette szerény kunyhóit és a természet áldásait. Az ilyen népről a történetírás hallgat. Nekünk nagy fáradsággal kell kiszemelnünk valamit, a mit a régi, körülbelől erre lakott népekről mondanak. Az öreg Herodotos az agathyrseket helyezi a mai Magyarország ezen részére. Tehát írott emlékek szerint Kr. e. a 6-ik században az agathyrsekkel találkozunk itten. Kik voltak? honnan jöttek ide? meddig maradtak itten? Mély homály fedi. Csak ugy ezred év múlva tűnnek fel ismét a történelem lapjain, midőn Attila egyik fiát az agathyrsekhez küldé kormányzóul. Akkor már messze keleten, a Meotis tenger partjain laktak. Ki zavarta fel őket innen és mikor? erre seholy feleletet nem találunk.

A mai Magyarország azon része, mely a Dunától a legszélsőbb keletig terjed, akkor jelenik a történet lapjain, midőn a római birodalom határai minden felől a Dunához értek. Ez a Krisztus előtti században volt. Ezen időtől kezdve latin és görög írók elég sűrűn emlegetik azon népeket, melyek ezen részeken laktak. Géták, celták, sarmaták, soromaták, jazygok és dákok gyakran fordulnak elő lapjaikon; de minket csak kettő érdekel: a dák és a jazyg.

Krisztus születése körül mind az a föld, a mi

a Tiszától a Neszterig terjed és amelyet az Al-Duna, meg az északi Kárpátok befoglalnak, Dacia volt. A Tiszától a Dunáig terjedt a jazygok földje. Tehát a kereszténység első századában a Körösök és a Berettyó vidéke része volt egy nagy birodalomnak, melynek élén királyok állottak. Számos városai közül megemlíthetjük Sarmisaegetusa (Sarmisa (király) városa), Ulpianum, Patridana, Tetrodana, Augustia, Tibiscum, Zeugma, Zeomitirga. Comidana, Zuribara. Argidava, Netendana, Taros, Hydatae, Dierna. Zornum stb. nevűeket. Ezen városok közül alig tudjuk egy-kettőnek a helyét meghatározni, egynehányról vitatkoznak a tudósok, a legtöbb ismeretlen. A mai Biharmegyében egyedül a régi Zeugmát találjuk meg a magyar Csökmőben, erre nemcsak a gyök azonossága vall, hanem a csökmői lelet is, miről később leend szó. A számos város közül több nagy város volt és falakkal körülvéve. A dák nép, mint a római emlékeken látszik, valami tunikaféle ruhát viselt, melyet derekán övvel szorított össze, a felett köpenyt hordott, lábszárait nadrág fedte, fejét csúcsos süveggel takarta. A dáknak volt saját pénze, melyet a macedon pénzek formájára készíttetett. Élénk kereskedést űzött a déli görög tartományokkal. Aranyban és sóban felette gazdag volt. Harczias bátorságát a római írók eléggé hangoztatják. Mihelyt a Duna befagyott, mondja Plinius, a dákok gyorsan átkelnek jegén, hogy zsákmányt ejtse- nek a római tartományokban. Ennél azonban fényesebben igazolja harcziás jellegüket a 80 éves harc, melyet Rómával vívtak. E harc, mely dicső tettekben gazdag, utóvégre a dákok teljes leveretésével végződött. A rómaiak valóságos írtó harcokkal fejezték be a hosszú háborút. A dák név, mint politikai nemzet, kitörültetett a történeti népek sorából. Az elpusztított tartományba római gyarmatosokat telepítettek. Dacia, mint állam, többé nem létezik, hanem, mint római gyarmat római gyarmatosokkal, része az óriási római birodalomnak Trajántól Aurelianig, tehát nem egészen 200 évig. Azon-

ban bár Dacia örök időkre eltűnik, megsemmisült, még a dákok nem vesztek ki egészen. Egy nemzetet nem lehet kiirtani. A római dák provincia is szűkebb határok közé volt szorítva. Így vidékünk és a Körösök és Berettyó vidéke sohasem tartozott a római birodalomhoz. A szerencsétlen háboru után, a veszített csaták után, a fenmaradt dákok menekültek a hegyek közé és azokon túl, hová a római fegyver éle nem hatolt el. Fenmaradtak ők itten és túléltek nemcsak a római uralmat, hanem keresztül túrték és átszenvedték itten a gót uralmat, a hun időket, a gepidák és az avarok főnökségét és itt voltak a magyarok bejövetelekor is. Ezt mutatják a történeti feljegyzések, ezt mutatják az olykor-olykor napfényre kerülő archeologiai leletek.

Mielőtt azonban tovább mennénk, szükség megemlítenünk, kik voltak hát tulajdonképen azok a dákok vidékünk történetének eme őslakói? Valamely kelta törzs, mely a 3—2-dik században Kr.e. nyugotról kelet felé vándorolt, innen Herodotos agathyrseit messze keletre szorította, s a délkeleti Kárpátok bércezes vidékein letelepedett. Államalkotó ereje, magasabb fokú műveltsége, városok alapítása és azok nevei mind ezt bizonyítják. A dákok nem maradtak sokáig békében új hazájukban. Már a Kr. előtti században megindult a szláv népek vándorlása északkelet felől délnyugatra. Daciát három oldalról félvad szláv népek szorongatták, délfelől Róma fenyegette. Legveszélyesebbek voltak ezek közt a jazygok. A jazygok a Kr. előtti században az északkeleti Kárpátokon áthatolván, a Tisza és Duna közötti síkságot özönlötték el. A római írók Metanastáknak nevezik őket a folyamokon való gyakori átkelésekről. A jazyg szláv eredetű vad lovas nép volt, gyakran beütött Pannoniába a római birtokokra, hogy zsákmányt ejtsen. Míg Pannoniában zsákmányért harczolt, azalatt átkelt a Tiszán, nem zsákmányért, mert itt olyan nem igen akadt, hanem földért és birtokért kelt harczra a dá-

kokkal. A dákok a keleti Kárpátok lejtőiről a tiszai síkság felé terjeszkedtek, a jazygok a tiszai partokról a keleti hegyek felé nyomultak előre. E harcok idején emelt mindkét harczoló fél a beláthatatlan síkságon halmokat és azokra öröket helyezett, hogy az ellenség mozdulatait figyelemmel kísérje. Földrajzi helyzetünk mutatja, hogy a Körösök és Berettyó vidéke e két harczoló fél közé esett és már azon időben részben dákok, részben jazyg volt, talán a hegyek és dombok a dáké, hiszen ez volt örökségük; a síkság a szomszéd jazygé. Ezen a csakhamar bekövetkezett római hódítás sem változtatott. A megfogyott, megrettent dákok visszahúzódtak hegyeik közé, de a jazygok sem törtek többé előre. Hiszen most három oldalról a rómaiak vasmarokkal szorították őket. Nem is ereje mentette meg a jazygot a római szolgaságtól, hanem vadsága és földjének szegénysége. Szegény és félig vad népeket a római politika békén hagyott.

A Körösök és Berettyó vidéke sohasem volt része a római birodalomnak.

De ha vidékünk népe nem is tartozott soha a nagy római birodalom kötelékéhez, annak befolyásától sem volt mentes. Mert van rá adatunk, hogy Traján 2-dik háborújában a jazygok segítségét is igénybe vette az ismét feltámadt Decebal ellen. Ezzel természetesen a jazygok vidékünkön is túlsúlyba jutottak a dákok felett és e viszony a római uralom után is századokon keresztül fennállott.

A rómaiak ezen időtől fogva (104—278-ig Kr. u.) szabadon járnak-kelnek vidékünkön, ismerik annak népét és használják gyógyforrásait. Ammianus Marcellinus a Juda ellen viselt háborúról értekezvén, Márk Aurélnak következő szavait örökíti meg: Oh kvadok, markomanok, sarmaták, végre még egy utálatosabb népre akadtunk!

Ez időben a mai Magyarországon, a mi nem volt római, az a nevezett három néphez tartozott. A jazygok a

sarmatákhoz tartozának. De bármennyire megvetette a büszke római a homokos pusztákon kalandozó, vagy a moscsárok közt rejtett viskókban tanyázó és az erdők mélyében, fakunyhókban élő sarmatákat, mégis szükségesnek tartotta időközben egy-egy kémszemlével vagy hadjáratral ezen néppel szemben a római név fensőbbiségét fentartani. Ilyen hadjáratokról eleget olvashatunk e kor latin iróinál. De ismerték a rómaiak a váradi fürdőket is és használták azokat. Várad és vidéke mindig megérezte annak hatását, a mi a szomszéd Erdélyben történt. Éreznie kellett különösen a római Dacia idején, midőn ott új élet fejlődik. Az ipar emelkedik, a kereskedés terjed Sarmisaeetusában, vagyis jobban mondva az ennek helyén épült Ulpia Trajanában lakik a pontifex; a dákokkal együtt a dák istenek is letűntek Dacia egéről most római papok, augurok Róma szertartásaival betöltik Dacia téreit. Dacia be volt vonva az akkori művelt világ kötelékébe. Ennek a nagyobb kulturának hatását kellett éreznie azon kevés számú népnek is, mely ugyan közvetlenül római uralom alá nem került, de itten lakott tőszomszédságában a daciai hegységek nyugoti lejtőin és az azokról levezető síkságon a Berettyó és a Körösök közt. Ezen feltevéseinket megerősítik az azon vidéken mindig talált római érmek. Mint a biharmegyei és nagyváradvárosi muzeum őre gyakran kaptam, más újabb keletű rézérmekek közt kisebb-nagyobb római bronzérmekeket. Midőn az 1886. évben hosszabb ideig a Félixfürdőben tartózkodtam, az ottani borbély, névszerint Bisztricsányi, 4 római ezüstpénzt adott át a muzeum számára, melyeket részben hájói, részben betfiai emberektől kapott. Az érmek mind a római császárság fénykorából valók, Traján és Hadrián idejéből. Mindezeknél azonban sokkal fontosabb az, a mit a Tudományos Gyűjtemény 1824. 2. kötetében közöl Haliczky Antaltól, ki a magyarországi római régiségeknek legalaposabb ismertetője volt e század első felében. Haliczky szerint a váradi fürdőben, (azt nem írja, hogy melyikben) két

római feliratos siremlékkő találtatik. Az egyiknek felirata ez:

VALERIAE
VXA AN. XXIX.
T. F. Z. APER
SCRIBA. COL. SAR.
CONIUGI
CARISS.

A felirat értelme ez: Valeriae, vixit annis 29 Titus Flavius Aper scriba coloniae Sarmisaeetusae conjugii carissimae. A mi magyarul annyit jelent: Valerianak, ki 29 évet élt Titus Flavius, Sarmisaeetusae gyarmatának irtoka emelte legkedvesebb feleségének. Sarmisaeetusae mint tudjuk, a mai Várhegy helyén állott a gyönyörű hátszegi völgyben, tehát Váradhoz elég közel arra, hogy a római beteg asszony egészsége helyreállítását a váradi hévizek gyógyító hatásában keresse, de itten javulás helyett meglepte halála és a bánatos férj emlékfelirattal örökíté meg nevét. Sajátságos, hogy az egykori irtok, mi Rómában úgy, mint a provinciákban, harmadrangu tisztség volt, a római gyarmatot Sarmisaeetusának nevezi, holott tudjuk, hogy a rómaiak Ulpia Trajanát alapították a volt dák főváros romjain, hacsak fel nem tesszük, hogy a vidéken még mindig a régi városok nevei voltak ismertebbek és azért használatosabbak.

A másik sirkőnek felirata ez:

C LONGIN
MAXIMO
VIX AN LVII.
JULIA APHRODOSIA
CONI.
B. M. P.

Olvasandó: Cajo Longino Maximo, vixit anno 57 Julia Aphrodisia, conjugii bene merenti posuit. Magyarul: Cajus Longinus Maximusnak, ki 57 évet élt, készíttette Julia Aphrodisia nagyon érdemes férjének. Ezen felirat-

ból csak annyit látunk, hogy Cajus Longinus Maximus, már idősebb lévén, lehet, hogy köszvénybeu szenvedett és fájdalomban enyhülést a váradi fürdőkben keresett, de itten enyhülés helyett halálra talált és ennek emlékére a bánatos özvegy ezen sirszobrot készíttette. Jelenleg ezen sirköveket a váradi fürdőkben sehol sem találjuk. A váradi fürdők, a László-fürdő, ugy mint a Félix-fürdő az utolsó félszázad alatt annyi változáson mentek keresztül, hogy ezen köveknek kikutatása most már csaknem lehetlenné vált. Annyi valószínű, hogy egyszerűen beépítették valamely, e század első felében történt építkezés alkalmából. Egyébiránt a váradi tudósok mindig abban a véleményben voltak, hogy a váradi hévvizeket a rómaiak ismerték és használták is.

Mindent összevéve, vidékünkön a római Dácia idején kissé nyugodtabb, szelidebb és barátságosabb élet fejlődött ki, népe vegyes volt, szláv és dák, de túlnyomó része és ha szabad e kifejezéssel élni, az uralkodó része, a szláv. És e viszony századokon keresztül fennmaradt. Mert noha a szlávok idő folytán új települőkkel is szaporodtak, mégis az egyre jobban elszigetelt és önönmagukra hagyott dákok asszimiláló erejének áldozatul estek.

A római Dácia megszűntével a történet nem emlit itten más népet, mint szlávokat. A szlávokra nézve ezen korban még nem jött az idő, hogy az emberi nem történetében szerepet játszanak. A történetírók nem is foglalkoznak még velök, csak ugy mellékesen és más, már akkor szereplő nép történetének kiegészítéséül. Ilyen mellékesen odavetett szavakból tudjuk, hogy a tiszavidéki szlávok látták a keleti gótokat, átszenvedték a hunuralom iszonyatosságait. A hunoktól megszabadította őket a gepida. A gepida után az avar járom alá kerültek. Sajátságos tünemény, hogy mig ezek a nagy, vitéz, hódító népek alig egy két század alatt végkép le-tűntek a világ szinpadáról, az alatt a sanyaru szolgaságra vetett, mindenből kifosztott és a legszentebb emberi jogaik-

ban meggyalázott szlávok folyvást fentartják magokat egészen a magyarok bejöveteléig, sőt azon túl. Ezt éppen úgy igazolják a történelmi adatok, mint az archeologiai leletek.

Priskus Theodosius császár Attilához küldött követ-ségének tagja leírja uti élményeit Konstantinápolytól a hun király székvárosáig, a nagy hun faluig, mely valószínűleg a Duna és Tisza közti kopár síkságon, hihetőleg a mai Jászberény táján terült el. Leírásában említi, hogy több utba eső folyón a partokon lakó barbárok segítették át a követséget. Barbároknak nevezi a hunok közt lakó idegen, meghódított népeket. Tehát Attila birodalmának szívében, közel királyi székhelyéhez, idegen nép tanyá-zott és szolgált a hunnak. Priskust ugyan hun kalauzai szándékosan tévutakon vezették urok székhelyéhez, mégis érintenie kellett vidékünk folyóit, akár a Tiszán innét terült Attila tábor-városa, akár a Tiszán túl, mint ezt Thierry, a nagy francia tudós véli. Titokszerű és rejtélyes minden, a mi a Tisza két partján századokon keresztül történik. Ilyen a hunok, később az avarok tanyája, melyet Theodosius követségén kívül soha művelt ember nem közelített meg. Innen a mély homály, mely vidékünk történetét századokon keresztül borítja. Csak akkor kezd némi fény derengni a mély sötétségben, midőn az avar hatalom hanyatlásával műveltebb népek harczosai győztesen nyomulnak át a Tisza mocsáros partjain. Így a 600-dik évben Phokasz kelet-római vezér több csatában megvervén Bajánt, egészen a Tiszához szorította, melynek mocsárai közt még egyszer iszonyu csapást mért rá. Baján szerencsésen átmenekült a Tiszán. A rómaiak is átkeltek a Tiszán, hol néhány gepida tanyára akad-tak, melyeknek lakói, sejtelemmel sem bírtak a közelök-ben lezajlott véres harcokról, hanem nyugodtan aludtak. Egy más alkalommal a római sereg átkelvén a Tiszán¹

¹ Mindössze kétszer keltek át a kel. róm. császárok a Tiszán. Említést nem tesznek a tiszai ringumról (Csörsz árka), miből önként következik, hogy az később a 7-dik században készült.

sok szláv falut talált utjában. Ezen nép állapota rosszabb volt a rabszolgáénál. Nemesak mindenökkel, hanem életökkel is feltétlenül rendelkeztek az avarok. Ezek dolgoztak uraik számára, kik ugy látszik egészben nomádak, vagyis pásztorok valának. Egyébként a szlávoknál is nagyon elhanyaglott az a kevés földművelés, a mi a római Dacia idején itten létezett. Az avarok kör-váraikon kívül (ringum) állandó helyeken nem tartózkodtak, hanem számos lovaikkal pusztáról-pusztára kóvályogtak. Nálunk ugy látszik Ártándról Berettyó-Ujfaluig, innen Szerep, Kaba felé terjedtek. A központ a Berettyó lehetett, hol a földvár és annyi kunhalom emelkedik. E vidéken avar régiségek gyakran fordulnak elő. Valamennyi az avarok fényzését tünteti előnkbe, de e fényzési czikkek nem itten, hanem az akkori művelt világ fővárosában, vagy legalább birodalmában készültek. E helyen bemutatjuk az ártándi leletet. Az ártándi lelet áll arany-pitykékből, elefánt-csont faragványokból, egy törpenge-töredékből, egy háromélű vasnyílcsúcsból és egy pár vas-kengyelből. A lelethez tartozik egy durva cserépfazék, emberi koponya, emberi és ló csontmaradványok Világos, hogy itten a vitézt lovastól, fegyverestől együtt temették el. Az arany-pitykék bizanci művűek. Ilyenekkel díszítették az avarok szerzamaikat, süvegeiket, öltönyeiket. Igen valószínű, hogy az Konstantinápolyból került hozzájuk. Görög irók mondják, hogy az avarok nagyon kedvelték az elefántcsont faragványokat. Leletünk elefántcsont darabjai egykor valamely nyeregnek, vagy kardhüvelynek alkatrészeit képezték. A három élű nyílcsúcs kiválóan jellemzi az avar eredetet. A kengyel használatát a hunok hozták be Európába. Utánok közhasználatban volt az a lovas népeknel. A lelet tárgyai közt van még a hajdani törnek pengéje két darabban. Anyaga valami fémkeverék. Kétségkívül görög mű. Az ártándi avar vitézt lovastól, fegyverestől helyezték társai a sirba és mellé egy fazekat tettek, mely hihetőleg ételneműekkel volt megtöltve.

A napfényre került csontok elég jó állapotban voltak, a koponya egészen ép, formájára rövid és kerek, kicsi és hátranyomott homlokkal és kiálló pofacsontokkal. Találták Plathy Miklós ur birtokán 1895-ben, ki azt muzeumunknak ajándékozta.

Az avar birodalom alig virágzott egy fél századon túl, a többi másfélszázad tengés volt csak, mert nem volt hatalmas kéz, mely azt megdöntötte volna. De alig akadt olyan a frankoknál Nagy Károlyban, a gyűlölt avar névnek el kellett pusztulnia. Nagy Károly kiostromolta a Bécs melletti ringumokat és elvette tőlök Pannoniát. A haldokló avaroknak fia, Pipin adta meg a kegyelemdőfést, midőn az utolsó ringumokat a tiszait (ma Csörsz-árka) bevette. Az avarok, kik épenséggel nem voltak nagy számu nép, a folytonos háborúk folytán nagyon megfogytak, az utolsó szerencsétlen harczok után pedig csak nyomorult maradványaik maradtak fenn. Ezzel politikai szereplésök örök időkre megszűnt, noha nevökkel még 60 évig találkozunk, Az avar birodalom romlását siettette a birodalom óriási terjedelme (Bajorországtól az Al-Dunáig), mely a hódítók számához képest igen nagy volt, Siettette, hogy uralmuk a meghódított népeknél gyűlöletes volt és azok mindig készek voltak zsarnok uraik ellen feltámadni, mihelyt erre némi kedvező alkalom nyílt. Különösen a szlávok lázongtak, kik közt igen sok félavar volt (avar apától). Ezen támadások közben kellő védelem és támadás szempontjából keletkezett a központi hatalom az egyes törzsek, vagy csoportok közt.

Igy támadt Horvátország, Szerbia, Kis-Bolgárország, már épen szomszédságunkban. Ez adott példát a Körösvidéki vagy mint ők nevezték a Krisvidéki szlávoknak is a tömörülésre. Erre kényszerítette őket a szükség is, mert az avar uralom bukása után valahogy csak védekezniök kellett, ha nem más ellen, hát hazátlanná vált egykori uraik, a szétzüllött avarok ellen. A szükség megteremtette a vezért. Ez lehetett honfitárs, de lehetett

idegen kalandor is, ki annak tolta fel magát. Annyi bizonyos, hogy Biharország, valószínűleg vajdaság, a 8-ik század legvégén, vagy a 9-ik század elején keletkezett. Szláv jellegét neve mutatja, melyet nem a bihari vártól, hanem a bihari hegységtől nyert, mert nem a hegyeket szokás elnevezni a váriól, hanem a várat a hegyről, vagy folyóról. A vajdaság tehát kiterjedt a bihari hegységekre a Körösök és a Berettyó vidékére. A nagy alföldön ez idő szerint, még minden valószínűség szerint, szétvert avar csapatok kószáltak. A bihari vajdaság teljesen önálló ország volt és a keleti császárral semmiféle viszonyban nem állott, mert a rómaiak hatalma soha sem terjedt túl a Maroson, legkevésbé pedig a 9-ik században. A bihari vajdaság terjedelménél fogva több ispánságot foglalhatott magában; ilyen lehetett a Belaradi vagy jobban mondva Velaradi, a mi egészen megfelel a fejérvári, vagy a nagyváradi ispánságnak. Csakhogy ezen várnak nyomát nem a mai Nagyvárad helyén találjuk, hanem a hegyen, a szomszéd hegyfokon, a váradi promontoriumon. Ezt mutatják a promontoriumon messze elterülő romok, kő és téglafalak romjai, melyek nemcsak egy középkori kolostor maradványai, hanem más tömörebb építmények romjai. Ezt mutatják a promontoriumon található bronzrögök, melyek erősen hirdetik, hogy itten már a bronzkorban igen virágzó telep létezett. A bihari fejedelemségről egyedül a Névtelen emlékszik meg és valószínű, hogy nincsen is arról másutt említés, mert a 9-ik században, midőn ezen fejedelemség támadt és a 10-ik században, melynek elején elbukott, az emberek egyáltalában nem irtak, vagy legfeljebb délen és messze nyugoton, kiknek figyelmök ide a Köröspartokra nem terjedt. Tehát egyedül régészeti leletekre vagyunk utalva. Eddig nevezetesebb leleteink ezen korból a csökmői sírlelet és a pusztakovácsi sírmezőből kikerült tárgyak. Ezekből sejthető, hogy itten még mindig ősi szokás szerint temetkeztek a közsorsuak, ruhástól, ékszereikkel együtt. Szövet ruhát viseltek és azt elég széles szíjjal,

derekukhoz szorították. Kézi fegyvereik a szarvasok agancsaiból kerültek ki. Az agancs vastagabb végét ütő, vágó szerszámnak dolgozták fel, a keskenyebb végét törpengének élesítették ki. Még mindig bronzszerekkel díszítik fel magokat, de ismerik az esüstöt is; a vas nagyon ritka. Ugy látszik, messziről kerül hozzájuk. Jobbadán pásztor-életet élnek, de gyakorolják némileg a földművelést is, különösen a hegyes és dombos helyeken. És noha ezen időből nem maradtak fent reánk szép kivitelű súlyos bronzkardok, nem könnyen használható bronzsarlók stb., de találunk ezen időből való bronzkarpereczeket, fülbevalókat, gyűrűket stb., melyek, ha csín tekintetében nem is hasonlíthatók az igazi bronzkor emlékeihez, annyit azonban mindenesetre bizonyítanak, hogy nálunk a bronzkultura hácsak hanyatló félben is, fentartotta magát egészen a magyarok bejöveteléig, sőt egyideig azon túl is.

Ennek beigazolására bemutatom a nagyváradi leletet, mely 1892-ben a lovassági laktanya alapjának ásatása alkalmából került a felszínre és most Nagyvárad város szívességéből Biharmegye és Nagyváradváros] múzeumának tulajdona. A lelet felfedezésénél ugyan nem voltam jelen, de a mint ismerem a biharmegyei Árpádkori sirleleteket, egész határozottan mondhatom, hogy az sirlelet és pedig egymás mellé, vagy egymás felett elhelyezett sirből került ki. Nagyon valószínű, hogy ha kissé jobbra-balra ásnak, még több érdekes tárgy kerül a napfényre, de csak annyit ástak, a mennyit az alapfal megkívánt. A váradi lelet áll 5 darab csüngőből, 6 darab pityke-gombból, egy darab csattformájú ékszerből, 6 darab fülbevalóból, 3 darab gyűrűből, egy darab övesatt-karikából, 4 darab karpereczből és 2 darab nyakláncból. A csüngők, pitykék és a fülbevalók anyaga ezüst, a többi bronzmű. Az egész leletnek magyar jellegét első pillanatra felismerjük. Azok a szívalaku csüngők minden pogánykori magyar leletnél láthatók. Ezeket tehát feltehetjük, hogy őseink magukkal hozták vándor-

lásukból, vagy talán még az ősi hazából. Ezekkel őseink ruháikat szokták volt feldíszíteni, de a fülbevalók, noha ilyenekkel is találkozunk a tisztán magyar leleteknél, már szláv eredetre vallanak, szláv eredetre mutatnak a sodronyozott nyakékek, karpereczek, bronzgyűrűk, háttározottan szlávokra utal az övkarika, minővel a régi szlávok derékszíjukat szokták volt díszíteni. Nem kevésbé érdekes a csattformájú bronzékszer, melynek kora a magyaroknak idevaló megjelenését századokkal felülmúlja. Hasonlóképp érdekes és tanulságos a négy karperecz, melyek nagyon hasonlítanak a pusztabodolyói bronzlelet karpereceihez (2-dik ábra), egy karpereczen még a díszítés is ugyanaz, noha a kidolgozása nem oly művészi, a kikészítés nem oly tökéletes és az anyag nem oly tömör. A két fonott munkájú nyakék ismét szláv jellegre mutat. Ilyet találunk mindenütt a Balti-tengertől az Adriáig és innen a Fekete-tengerig, a hol a középkor első századaiban szláv népek tanyáztak. Ezen leletben a pénznek, a kereszténységnek, a betűnek semmi nyoma. Tehát joggal még a prehistorikumi leletekhez sorozzuk. Idejét a 10-dik század első felébe helyezzük, midőn az első magyar nemzetségek egyike telepedett le a mai Sebes-Körös balpartján a benszülőtek mellé, vagy helyén. Azért mondom, hogy helyén, vagy mellé, mert lehetséges, hogy a régi lakosokat kiszorították innen-onnan a hódítóknak tetsző helyekről a hegyek közé, de nagyjában meghagyták régi helyeiken, nem háborgatták házi munkájokban, felhasználták szorgalmuk gyümölcsét, elsajátították ékszereiket. A bronzkultura őseink bejövetelekor még fennállott, noha már hanyatlófélben volt, és fentartotta magát mindaddig, míg a kereszténység felvételével a magyar nemzet életképessége a nyugoti nemzetek társaságában a kulturának irányt nem adott. De ha a kultura fentartotta magát, fentartotta magát a nép is, melynek az öröklött tulajdona volt és fenmaradt több mint egy ezredéven át, daczára a népvándorlás minden viharainak.

HIVATALOS RÉSZ.

TITKÁRI JELENTÉS

a biharvármegyei és nagyváradí régészeti és történelmi egylet
1896/97. évi működéséről.

Tisztelt közgyűlés!

1896 június 27-én tartott díszgyűlésünk alkalmával elérte egyletünk régi vágyát: megnyitotta az új múzeum-épületet s bemutatta a művelt közönségnek a benne levő kettős gyűjteményt. Ezen, egyesületünk életében korszakalkotó esemény óta egyletünk tevékenysége nagyobb változások nélkül a rendes mederben, de azért sikeresen folyt. Legnagyobb eredménye a tevékenységnek ime szemünk előtt áll. Koroknyai Ottónak «Mátyás király Bécs előtt» című nagy festményét hazánk kormánya az ezredéves képkiállítás képei közül 6000 frtért megvette és egyletünknek ajándékozta. Ide állítottuk e jeles művet múzeumunk nagytermébe, ide Szent-István királyunknak, a haldokló Hunyady Jánosnak, a keresztet hirdető Kapisztránnak, Pázmány Péternek és Bethlen Gábornak, Eszterháznak és Rákóczynek képei mellé, hogy hirdesse a magyar nemzet dicsőségét, hogy legyen e terem valóságos magyar Pantheon, hogy itt az ősök ragyogó példái okuljon is, örüljön is, lelkesedjen is e hazának minden fia.

Másik nevezetes eseménye és eredménye a lefolyt egyleti évnek külön termet foglal el s ez a: Bölönikönyvtár s levéltár. A könyvtárban csaknem az összes magyar történelmi szakmunkákat, a levéltárban Bihar-megye multjának tömérdek és fontos, írott emlékeit kaptuk meg Bölöni József ő Nagyságának szivességéből. Ez ajándékkal egyletünk könyvtára és levéltára annyira fölszaporodott, hogy külön könyvtári szabályzat készí-

tése és könyvtárnok választása lőn szükségessé, Az egy-
leti választmány e szabályzatot elkészítette s Tarnay
Károly úr személyében külön könyvtárnokot választott.

Az egész egyleti év alatt folyt s részben még most
is folyik a gyűjtemények végső rendezése. Nagyjából
eddig is rendezve voltak. Ennek bizonyosságára főlemlítem,
hogy Thaly Kálmán országgyűlési képviselő Rákóczyra
vonatkozó rodostói és konstantinápolyi rajzokat, egy
fiatal kolozsvári tanár Rimay János költőre vonatkozó
adatokat keresett az Ipolyi-gyűjteményben és egy kis
utánjárással mind a kettőnek óhajtását teljesíthettük. Hogy
azonban a végső rendezés eddigelé végbe nem mehetett,
arra elég egy okot főlemlítenünk s ez az, hogy költség-
hiány miatt télen át a termeket fűteni s így bennük
dolgozni nem lehetett.

Saját gyűjteményünk egyes adakozók jószívüségéből
szépen gyarapodott. Külön is föl kell említenem ez adakozók
közül Plathy Miklós urat, ki a nagyértékű ártándi aranylele-
tet és Juricskay Dezső urat, ki számos és szerföltt be-
ceses, tudományos műből álló könyvtárát ajándékozta
egyletünknek.

E gyarapodásnál sokkal többre becsülöm azonban
azon érdeklődést, melyet művelt közönségünk a múzeum
megtekintése által tanúsított. 215 frt gyűlt be legnagyobb
részt 10 krajczáronként a múlt évben a múzeum látoga-
tásából s ez legalább is 1500 látogatóra mutat. E szám
fényesen igazolja, hogy egyletünk nem hiába fáradozott
s hogy e város és megye fiai a kulturális czélok iránt
nem közönyösek. Csak egyet vártunk még eddig hiába
azt, hogy a középiskolai ifjuság tanárai vezetése alatt el-
jöjjen ide a multon okulni, ízlését nemesbíteni.

Egyletünk pénzügye elég jó lábon áll. A nm. vallás-
és közoktatásügyi minisztertől utalványozott 500 frtnyi
segély helyreállította azt. 1120 frt pénzmaradvánnyal
záródott le az 1896/7-iki egyleti év s így a törlesztés,
nagy (évi 600 frt) terhe mellett is áldozhatunk az egylet
céljaira is.

Ezek után nyugodtan tesszszük le megbízatásunkat a tisztelt közgyűlés kezébe. Méltóztassék oly tisztikart s választmányt az egyesület élére állítani, mely egyesületünk érdekeit szívében viseli s mely egyesületünk hazafias, nemes célját megvalósítani képes,

Nagyvárad, 1897. december 1.

DR. KARÁCSONYI JÁNOS,
egyleti titkár.

RÉGISÉGTÁR-ŐRI JELENTÉS.

Tekintetes választmány!

Midőn a biharvármegyei és nagyváradai régészeti és történelmi egyesület tárlatának 1896. évi június hó 27-ik napjától, vagyis a múzeumnak megnyitásától kezdődő gyarapodását feltüntető táblázatos részletesebb kimutatását ide csatolnám, bővebb felvilágosítás okából meg kell még említenem, mikép:

a kimutatásba a külön leltárak mellett átvett Ipolyi-féle és a nagyváradai várból a Szent-László-féle templom kiasott emlékköveiből álló (160 drb) 9 teremben elhelyezett tárgyak, mint letétiek, benn nem foglaltatnak.

hogy a néhai Bölöni Sándor tulajdonát képezte könyvtár 467 féle becses művel 1313 drbban, a

Juricskai-féle könyvtár 213 féle művel 276 darabban van felvéve,

hogy a 12-ik sorszám XIII. jegy alatti sorozatbeli kéziratok közt a szinte néhai Bölöni Sándor tulajdonát képezte s átlag kifejezve több száz darabból álló régi kézirat gyűjteménye, az idő rövidsége miatt a könyvtárnok által még nem rendeztetvén, fel nem vétethetett,

hogy a 13-ik sorszám XIX. sorozatában levő fanemüek között, úgy az Ipolyi-féle tárgyak számára készítettett, mint az egyesület folyton szaporodó tárgyai rendszeres ke-

zeltetése, kiállíthatására szükséges tartányok és eszközök, úgy a néhai Bölöni-féle könyvtár díszes szekrényei, valamint Biharmegyének néhai Rómer Flóris megrendelésére Jezerniczky Ákos mérnöktől, majd Storno Ferencztől készített ősrégészeti térképe, ugyszintén a külföldnek román, góthstylü egyházait, épületromjait ábrázoló beces vázlatrajzai kiállíthatására ujabban készítettett keretei foglaltatnak benn.

Vége meg kell említenem még, bogy a tárlatot

1896. juliustól december végeig	1445-en,
1897. januártól november végeig	2372-en,
látogatták vagyis 17 hónap alatt összesen	3817-en.
Az 1-ső 6 hónap alatt befolyt	216 frt 86 kr.
a 2-ik 11 hónap alatt befolyt	298 frt 40 kr.
látogatási díj, vagyis összesen	515 frt 26 kr.

A látogatók között sok előkelő és különböző irányban tanulmányozó idegen is fordult elő.

A tárlat nyitva volt vásár- és ünnepnapok délelőttjein s délutánjain, úgy kedd és csütörtöki napok délutánjain.

Nagyvárad, 1897 december 1.

KÖZEPESY GYULA,
helyettes őr.

RÉGISÉGTÁRI KIMUTATÁS.

A csoportok megnevezése		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.	XIV.	XV.	XVI.	XVII.	XVIII.	XIX.	XX.	XXI.	XXII.
		Óskori tárgyak	Római tárgyak	Népvándorlás	Középkori	Fegyvergyűjtemény	Ékszerár, gyűfű	Pecsétnyomó és	Lenyomata	Könyvek	Nyomtatvány	Térképek	Bankjegy	Kézirat	Kézrajz	Fényképek	Olajfestmény	Forgalmi érmek	Emlékérmek	Bűtor	Letétek	Vegyes tárgyak	Összesen
1	Aranyból	Ajándék	—	—	23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	24
		Vétel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2	Ezüstből	Ajándék	—	—	3	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	266	3	—	—	5	285
		Vétel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	Rézből	Ajándék	3	1	—	5	6	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	155	6	—	—	8	187
		Vétel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4	Bronzból	Ajándék	54	—	11	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	1	—	—	77
		Vétel	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
5	Vasból	Ajándék	—	—	355	5	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11	75
		Vétel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6	Vegyes fém	Ajándék	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	110	6	—	—	—	116
		Vétel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7	Kőből	Ajándék	15	9	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	28
		Vétel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8	Agyagból	Ajándék	129	174	21	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	1	341
		Vétel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9	Üveg	Ajándék	—	2	4	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	17
		Vétel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
0	Csontból	Ajándék	7	—	5	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	20
		Vétel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1	Vegyes felszereléshez	Ajándék	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	3	5
		Vétel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	43	43
2	Papírból	Ajándék	—	—	—	—	—	—	1604	90	13	13	8	20	8	—	—	—	—	—	—	4	1760
		Vétel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	Fanemű	Ajándék	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11	1	—	12
		Vétel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	86	—	—	86
4	Gipszből	Ajándék	—	10	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12
		Vétel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5	Festmény	Ajándék	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	—	—	—	—	—	—	8
		Vétel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összegezés		Ajándék	208	196	52	94	5	24	7	3	1604	90	13	13	8	20	8	8540	1711	739	—	—	—
		Vétel	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	86	—	43	—
Végösszeg =			208	196	53	94	5	24	7	3	1604	90	13	13	8	20	8	8540	1797	782	—	—	—

Tehát ajándékozott összesen 2967 db., beszerezett 130 db. = 3097 db.

J E G Y Z Ó K Ö N Y V

a biharvármegyei és nagypáradai régészeti és történelmi egyletnek 1897. május 30-án a muzeum-épület nagytermében tartott évi rendes közgyűléséről.

Jetenvoltak: Beőthy László elnök, dr. Karácsonyi János titkár, id. Gálbory Sámuel pénztárnok, Cséplő Péter muzeum-igazgató, Hegyesi Márton ügyész, dr. Bozóky Alajos, Des Echerolles Károly, Géczy Lajos, Kotunovics Sándor, Középesi Gyula, Mezey Mihály, Nátafalusy Kornél, Nemeskey Andor, dr. Némethy Gyula, Ritoók Zsigmond, Vulcan József, vál. tagok, Sal Ferencz, Dús László, Rácz Mihály, Huzella Gyula, Schöpflin Ágost, dr. Vueskics Gyula, Novotny Alfonz és még több egyleti tag, s előkelő férfi- és női közönség.

I. szám. Az elnök a közgyűlésen megjelenteket üdvözölve, örömének ad kifejezést, hogy egyletünk közgyűlését végre saját helyiségében tarthatja meg. Itt a közgyűlés előtt is megköszöni a magyar kormánynak azon ajándékát, mely előtt a közgyűlést tartjuk, Koroknyai Ottónak Mátyás királyt Bécs előtt ábrázoló hatalmas festményét s indítványozza, hogy Wlassich Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter ő nagyméltóságának a közgyűlés jegyzőkönyvileg is köszönetet szavazzon.

A közgyűlés az indítványt egyhangulag elfogadván, Wlassich Gyula ő nagyméltóságának egyletünk iránt tanusított kegyességéért jegyzőkönyvileg is forró köszönetet mond.

II. szám. dr. Némethy Gyula helyettes őr fölolvassa Zsák Adolf értekezését Nagyvárad 1556—7. évi ostromáról.

Az összes adatok fölhasználásával készült értekezést a közgyűlés figyelemmel hallgatta.

III. szám. Dr. Karácsonyi János bemutatja Nagyvárad város XVI. századbéli pecséteit s azokon a város czimereit, továbbá Nagyvárad 1692-iki most beszerzett térképét.

Az előadás s a pecsétek, rajzok megtekintése tetszést aratott.

IV. szám. A titkár fölolvassa jelentését az egylet 1895/6. évi működéséről.

Tudomásúl szolgál.

V. szám. A titkár előterjeszti a választmány jelentését id. Gálbory Sámuel egyleti pénztárnoknak az 1895/6. és 1896/7. egyleti évekről, továbbá a muzeum-építésről szóló számadásairól. A jelentés kiemeli az egyleti pénztárnok tisztakezűségét, s így csak elnézésből származottnak tulajdonítja azon hibát, hogy az 1895/6-ik évi számadásban a kiadás 10 frttal kevesebbre van téve, mint a mennyi tetteleg volt, a muzeumi számadásban pedig 11 frttal kevesebbre van téve a bevétel a valóságos bevételnél. Az előbbi hiba a pénztárnok javára, az utóbbi kárára irandó. Ettől azonban eltekintve, a választmány a pénztárnok fölmentését indítványozza.

A közgyűlés a választmány indítványát elfogadván, id. Gálbory Sámuel egyleti pénztárnokot (az egyleti pénztár javára mutatkozó 1 frtnyi különbözet megtérítésének kötelezettségével) az 1895/6. és 1896/7. évi számadások, nemkülönben a muzeum-építés számadásának terhe alól a szokásos óvások fentartásával fölmenti s őt erről jegyzőkönyvi kivonatban értesíti.

VI. szám. A titkár jelenti, hogy az 1896/7-ik évi számadás 1121 trt 41 krral végződik mint pénzmaradvánnyal.

A közgyűlés ez összeget 1121 frt 41 kr. az 1897/8-iki számadásba bevételként beutalja,

VII. szám. Ezek után az elnök a maga, valamint az egész tisztikar nevében lemond s fölkéri Ritoók Zsigmond kir. ítélőtáblai elnök, egyleti tag urat, hogy

az új elnök megválasztását vezetni sziveskedjék. Ritoók Zsigmond ő Mtsága pedig felszólítja a közgyűlést, hogy egyhangulag adja szavazatát arra a férfura, ki 3 év leforgása alatt a muzeum létrejövetelének főelőmozdítója az egyesület felvirágoztatója vala, Beőthy László Bihar-megye főispánjára.

A közgyűlés a legnagyobb örömmel ragadja meg a felszólítást és lelkes éljenzés között újabb 3 évre Beőthy László urat egyhangulag egyesületünk elnökévé választja.

VIII. szám. Beőthy László újra elfoglalván az egyesületi elnöki széket, megköszöni a közgyűlés bizalmát s igéri, hogy továbbra is igyekszik e nemes célú egyesület érdekeit előmozdítani. Azután pedig az ő indítványára egyhangulag megválasztja a közgyűlés

alelnökökül : Gyalóky Lajos és id. Gálbory Sámuel urakat,
titkárul : dr. Karácsonyi Jánost,
régiségtárőrül : Cséplő Péter urat,
helyettes örökül : Középesy Gyula és dr. Némethy Gyula urakat,
pénztárnokul : Bereczky Géza urat,
ügyészül : Hegyesi Márton urat,

választmányi tagokul pedig :

Baróthy Pál,
 dr. Bozóky Alajos,
 Bunyitay Vincze,
 Des Echerolles Kruspér Károly,
 Géczy Lajos,
 Kotunovics Sándor,
 Középesy Gyula,
 Kunz Gusztáv,
 Mezey Mihály,
 Nátafalussy Kornél.
 Nemeskey Andor,
 dr. Némethy Gyula.
 Ritoók Zsigmond,
 Sipos Orbán,
 dr. Szabó György,
 dr. Székely István,
 Vidovich György,
 Vulcanu József urakat.

IX. szám. Az elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére dr. Bozóky Alajos és Géczy Lajos urakat kéri föl s a gyűlést berekeszti.

Kelt Nagyváradon, 1897 május 31-én.

Hitelesítették

DR. BOZÓKY ALAJOS,
GÉCZY LAJOS.

Jegyzette

DR. KARÁCSONYI JÁNOS,
egyleti titkár.

TAGOK NÉVSORA.

Tiszteletbeli tagok :

József főherceg ő Fensége, dr. Schlauch Lőrincz biboros és nagyváradí lat. szert. püspök.

Pável Mihály v. b. t. t. nagyváradí g. szert. püspök.

Bubics Zsigmond kassai püspök.

Bunyitay Vincze váradí kanonok.

Czobor Béla, a műemlékek országos bizottságának előadója.

Des Echerolles Károly birtokos.

Ritoók Zsigmond kír. tanácsos, táblai elnök.

Thaly Kálmán országgyűlési képviselő.

Alapító tagok :

Biharvármegye, Br. Dőry József †, Dr. Fraknói Vilmos, Br. Gerliczy Bódog †, Nagyvárad város. Nagyváradí takarékpéuztár, Patay András †, Racsek János †, Dr. Rómer Flóris †, Gróf Zichy Jenő, Bubics Zsigmond, Olteánu János †, Szlávy Olivér †, Pável Mihály, Ipolyi Arnold †, B. Orbán Balázs †, Zatureczky Albert, Dr. Schlauch Lőrincz, Dr. Czobor Béla, Középesy Gyula, Szakszó Rezső, id, Gálbory Sámuel, Bihari Nemzeti Casino, Széchenyi Jenő, Nagyszalonta város, Winkler József.

Tisztikar :

Elnök: Dr. Beőthy László. Alelnökök: Gyalókay Lajos és id. Gálbory Sámuel. Titkár: Dr. Karácsonyi János. Régiségtár őr: Cséplő Péter, helyettes őrök Középesy Gyula és Némethy Gyula. Pénztárnok: Bereczky Géza. Ügyész: Hegyesi Márton.

Választmány :

Baróthy Pál, Dr. Bozóky Alajos, Bunyitay Vincze, Des Echerolles Károly, Géczy Lajos, Kotunovics Sándor, Középesy Gyula, Kunz Gusztáv, Mezey Mihály, Nátafalussy Kornél, Nemeskey Andor, dr. Némethy Gyula, Ritoók Zsigmond, Sipos Orbán, Dr. Szabó György, Dr. Székely István, Vidovieh György, Vulcan József.

A biharmegyei és nagyváradai régészeti- és történelmi-egylet rendes tagjainak névsora az 1896/97. évekre.

(A címek elhagyásával.)

Alsó-Lugos község, Andrényi Károly Nagyvárad, Ant község, Árpád község.

Bajj község, Baróthy Pál Nagyvárad, Beéli körjegyzőség, Beóthy László Nagyvárad, Beóthy Pál Cséffa, Bereczky Géza Nagyvárad, Berettyó-Ujfalu község, B.-Püspöki község, Bika János Okrös, Bordé Ferencz Nagyvárad, Borzik község, dr. Bozóky Alajos Nagyvárad, Brátkai körjegyzőség, Braun N. Fekete-Győrös, Bundala Mihály Budapest, Bunyitai Vincze Nagyvárad.

Czéczekei körjegyzőség, Cséplő Péter Nagyvárad.

Dencs János Nagyvárad, Derecske község, Des Echerolles Kruspér Károly, Des Echerolles Kruspér Sándor, Des Echerolles Kruspér Sándorné Nagyvárad, Drágán József Lunka, Drágán Sándor Vaskóh, Dús László Nagyvárad.

Erdélyi Károly Nagyvárad, Erdő-Gyarak község.

Éder Géza Beél, Élesdi körjegyzőség, Érmihályfalvi takarékpénztár.

Feketető község, Fetser Antal Nagyvárad, Flatt Károly Alsó-Lugos, Fugyi-Vásárhely község.

Gáborján község, Géczy Lajos, báró Gerliczy Bódogné, Glac Antal Nagyvárad, Gosztonyi Ferencz F.-Bátor, Grexa Lóránd Nagyvárad, dr. Grossmann Mór Beél, Gyalóka János. id. Gyalóka János Nagyvárad.

Hajdu-Bagos község, Hegyessi Márton, Hlatky Endre Nagyvárad, Hosszú-Pályi község, Huzella Gyula Nagyvárad.

Illye község.

Janky József, Jerzsák Ignác Nagyvárad, Juricskay Zoltán Rikod.

Kacvinszky Andor Méhes, dr. Karácsonyi János Nagyvárad, Kékuss István Tenke, Kelemen Szaniszló N.-Várad, Kis-Báródi körjegyzőség, Kiss Béla Bogyoszló, Kiss Elek ügyvéd Nagyvárad, Kis-Jenő község, gróf Korniss Károly Szerep, Körner József Budurásza, Kotunovits Sándor Nagyvárad, Körösszeg-Apáti község, Kőtegyán község, Kőváry Tivadar Nagyvárad, Kumanyesdi körjegyzőség, Kunz Gusztáv Nagyvárad.

Láng József, Lindenberger János, Lopussny Gyula N.-Várad,

Madarász község, dr. Magyary Géza, Makkay József, Makucz Ernő Nagyvárad, Markovits Antal Inánd, Mártonffy Bogdán Nagyvárad, Méhkerék község, Mezey Mihály kir. közjegyző Nagyvárad, Mihely Adolf Nagyvárad, Miskolczy Húgó Fekete-Győrös, Moldo-

ványi Károly Gyula. Monostor-Pályi község, Müller Salamon Nagyvárád.

Nagy Lajos Nagyvárád, ifj. Nadányi Miklós F.-Győrös, Nagybárádi körjegyzőség, dr. Nagy Ernő Nagyvárád, Nagy-Léta község, Nagy-Marosi körjegyzőség, Náményi Lajos, Nátafalussy Kornél, Nemeskey Andor Csaba, dr. Némethy Gyula. Novotny Alfonz Nagyvárád.

Oláh-Homorog község.

Ökrösi körjegyzőség, Örvéendi körjegyzőség.

Papp János megyet főjegyző Nagyvárád, Platthy Miklós Ártánd, Popovits József Rieny.

Rác Mihály, Radnai Farkas, dr. Radó Ignác, Rátkay József Nagyvárád, gr. Rhédey Richard Viresolog, Reismann Mór Nagyvárád, Révi körjegyzőség, ifj. Rimanóczy Kálmán, Ritoók Zsigmond, Román József Nagyvárád, Rozvány György Nagyszalonta.

Sáránd község, Sarkad község, Schöpllin Ágoston Nagyvárád, Sergesi körjegyzőség, Sipos Orbán, Sonnenfeld Adolf, dr. Szabó György, Nagyvárád, Szabó József F.-Győrös, Szahlender Károlyné Nagyvárád, Szászfalvai körjegyzőség, dr. Székely István, dr. Szemethy Géza, dr. Szolcsányi Hugó, Szunyogh Péter Nagyvárád, Szunyogh Szaboles Budapest, Szent-Péter község.

Tamásda község, Tépe község, ifj. Tiszá Kálmán Geszt, Tötösi körjegyzőség, Tulka község.

Vértés község, Vidovich György Pecze-Szóllós, ifj. Vincze Miklós F.-Győrös, dr. Vueskies Gyula, Vulcan József Nagyvárád.

Wertheimstein Alfréd Nagyvárád.

Zeley János Nagyvárád, Zelinka János Szent-Jobb, Zollner Béla Rikosd.

TÁRGYMUTATÓ.

	Lap.
Sólyomkő első urai <i>Dr. Karácsonyi Jánostól</i>	3
Nagyvárad ostroma 1556—57. <i>Zsák J. Adolftól</i>	16
Néhány érdekesebb leletünk Biharmegyének történet előtti idejéből <i>Cséplő Pétertől</i>	31

Hivatalos rész :

Titkári jelentés	57
Régiségárörri jelentés	59
Közgyűlési jegyzőkönyv	62
Tagok névsora	67

1917. OKTÓBER 15.

MAGY. NEMZ. MŰZSÉ-
TÖRTÉNETI
KÖZPONTI KÖNYVTÁR

ORSZ. MAGY. TÖRT. MŰZSÉ-
KÖZPONTI
KÖNYVTÁR

lg
x 2